

स्थानीय राजपत्र

बागमती गाउँपालिका, ललितपुरद्वारा प्रकाशित		
खण्ड ४	संख्या ४	मिति: २०७७/११/१४
भाग २ बागमती गाउँपालिका स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा १०२ (२) बमोजिम गाउँ कार्यपालिकाबाट जारी भएको तल लेखिए बमोजिमको कार्यविधि सर्वसाधारणको जानकारीको लागि प्रकाशन गरिएको छ ।		
सम्बत् २०७७ सालको कार्यविधि संख्या ४		

बागमती गाउँपालिकाको वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७

प्रस्तावना : गाउँपालिका क्षेत्रभित्र वातावरणमैत्री विकास आवलम्बन गर्दै नागरिकको स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हकलाई सुनिश्चित गर्न र वातावरणीय जोखिम न्यूनीकरण गर्न स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १०२ को उपदफा (२) र बागमती पालिकाको वातावरण संरक्षण ऐन, २०७७ को दफा २८ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी गाउँ कार्यपालिकाले देहायका नियमहरू बनाएको छ ।

परिच्छेद - १

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :

- (१) यी नियमहरूको नाम “गाउँपालिकाको वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७” रहेको छ ।
- (२) यो नियमावली स्थानीय राजपत्रमा प्रकाशित भएको मिति देखि प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस नियमावलीमा:-

- (क) “ऐन” भन्नाले गाउँपालिकाको वातावरण संरक्षण ऐन, २०७७ सम्भन्तुपर्छ ।
- (ख) “सम्बन्धित निकाय” भन्नाले ऐन वा यस नियमावलीमा उल्लिखित कामसँग सम्बन्धित संघ वा प्रदेश स्तरको कुनै मन्त्रालय सम्भन्तु पर्छ ।
- (ग) “क्षेत्र” भन्नाले वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नको लागि नियम ४ बमोजिम निर्धारण गरिएको क्षेत्र सम्भन्तुपर्छ ।
- (घ) “प्रतिवेदन” भन्नाले प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण वा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धी प्रतिवेदन सम्भन्तुपर्छ ।
- (ङ) “कार्यसूची” भन्नाले प्रतिवेदन तयार गर्नको लागि नियम ५ बमोजिम स्वीकृत कार्यसूची सम्भन्तुपर्छ ।
- (च) “उद्योग” भन्नाले अनुसूची - ७ मा तोकिए बमोजिमका उद्योग सम्भन्तुपर्छ ।
- (छ) “निरीक्षक” भन्नाले ऐनको दफा १२ बमोजिम नियुक्त वा तोकिएको वातावरण निरीक्षक सम्भन्तुपर्छ ।

- (ज) “प्रयोगशाला” भन्नाले ऐनको दफा १५ बमोजिम स्थापना गरिएको वा तोकिएको प्रयोगशाला सम्झनुपर्छ ।
- (झ) “कोष” भन्नाले ऐनको दफा १७ बमोजिम स्थापना गरिएको वातावरण संरक्षण कोष सम्झनु पर्छ ।
- (ञ) “सञ्चालक समिति” भन्नाले नियम ३८ बमोजिम गठन भएको कोष सञ्चालक समिति सम्झनुपर्छ ।
- (ट) “क्षतिपूर्ति” भन्नाले नियम ४४ बमोजिम निर्धारण गरिएको क्षतिपूर्ति सम्झनु पर्छ ।
- (ठ) “गाउँपालिका” भन्नाले बागमती गाउँपालिका सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद - २

प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन

- ३. प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्नुपर्ने : प्रस्तावकले अनुसूची - १ मा उल्लेख भएका प्रस्तावहरूको प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र अनुसूची - २ मा उल्लेख भएका प्रस्तावहरूको वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्नु पर्नेछ ।
- ४. वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकनको लागि क्षेत्र निर्धारण (स्केपिङ्ग) गर्नुपर्ने :
 - (१) वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्नु पर्ने कुनै प्रस्तावको सम्बन्धमा प्रस्तावकले प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी तथा सरोकारवाला व्यक्ति वा संस्थालाई सो प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावको सम्बन्धमा लिखित सुझाव दिनको लागि पन्ध्र दिनको अवधि तोकी स्थानीय स्तरको कुनै एक समाचारपत्रमा सूचना प्रकाशित गर्नुपर्नेछ ।

- (२) उपनियम (१) बमोजिमको सूचना प्रकाशित भएपछि सो सम्बन्धमा कसैको राय सुभाब भए त्यसरी सूचना प्रकाशन भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र सम्बन्धित प्रस्तावकलाई आफ्नो राय सुभाब दिन सकिनेछ । यसरी राय सुभाब दिनेले त्यसको जानकारी गाउँपालिकालाई समेत दिन सक्नेछ ।
 - (३) उपनियम (२) बमोजिम प्राप्त राय सुभाब समेत संलग्न गरी प्रस्तावकले सो प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणको के कस्तो क्षेत्रमा कस्तो प्रभाव पर्दछ सो उल्लेख गरी क्षेत्र निर्धारणको लागि गाउँपालिका समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ ।
 - (४) उपनियम (३) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएपछि गाउँपालिकाले निवेदनसाथ संलग्न कागजात जाँचबुझ गरी क्षेत्र निर्धारण सम्बन्धमा आफ्नो राय सहित सो निवेदन गाउँ कार्यपालिकामा पेश गर्नु पर्नेछ । यो राय सहितको निवेदन गाउँपालिकाले सम्बन्धित निकायमा समेत पठाउन सक्नेछ।
 - (५) उपनियम (४) बमोजिम क्षेत्र निर्धारणको लागि कुनै निवेदन प्राप्त भएमा गाउँपालिकाले सो निवेदनसाथ संलग्न कागजात जाँचबुझ गरी प्रस्तावित वा संशोधित रूपमा क्षेत्र निर्धारण गरी दिनु पर्नेछ ।
५. प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण वा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकनको लागि कार्यसूची स्वीकृत गर्नुपर्ने :
- (१) प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गर्नु पर्ने प्रस्तावको हकमा प्रस्तावकले सोको प्रतिवेदनको लागि अनुसूची- ३ बमोजिमको ढाँचामा कार्यसूची बनाई सो कार्यसूची गाउँपालिका र सम्बन्धित निकायबाट स्वीकृत गराउनु पर्नेछ ।

(२) वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्नु पर्ने प्रस्तावको हकमा प्रस्तावकले सोको प्रतिवेदनको लागि नियम ४ बमोजिम गाउँपालिकाले निर्धारण गरेको क्षेत्र समेतको आधारमा अनुसूची- ४ बमोजिमको ढाँचामा कार्यसूची बनाई सो कार्यसूची गाउँपालिकाबाट स्वीकृत गराउनु पर्नेछ । तर कुनै प्रस्तावले वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्नु पर्ने प्रस्तावको प्रतिवेदन तयारीको लागि नियम ४ बमोजिमको क्षेत्र निर्धारण र कार्यसूची बनाई सम्बन्धित निकायको राय सहित गाउँपालिकामा एकैपटक पठाएमा गाउँपालिकाले एकै पटक क्षेत्र निर्धारण र कार्यसूची स्वीकृत गरी दिन सक्नेछ ।

(२क) कुनै प्रस्तावकको पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्नुपर्ने भएमा प्रस्तावकले क्षेत्र निर्धारण र कार्यसूची स्वीकृत गराउने प्रक्रिया बाहेक यस नियमावली बमोजिमको अन्य सबै प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्नेछ ।

स्पष्टीकरण : यस नियमावलीको प्रयोजनको लागि पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन भन्नाले एकपटक स्वीकृत भई सकेको वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन सम्बन्धी प्रस्तावमा आंशिक रुपमा भौतिक पूर्वाधार, डिजाईन वा स्वरूप परिमार्जन गर्ने, संरचना स्थानान्तरण वा फेरवदल गर्ने, वन क्षेत्र वा आयोजनाको क्षमता थप गर्नको लागि पेश भएको प्रस्ताव उपर पुनः गरिने वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन सम्झनुपर्छ ।

६. पुनः कारवाही गर्नुपर्ने :

(१) प्रस्तावकले यस नियमावली बमोजिम प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको प्रतिवेदन तयार गरेकोमा ऐनको दफा ६ को उपदफा २ बमोजिम सो प्रस्ताव साथ प्राप्त प्रतिवेदन जाँचबुझ गर्दा प्रस्तावको वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन समेत गर्नु पर्ने गरी

गाउँपालिकाले ठहर गरेमा प्रस्तावकले वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन तयार गर्न पूरा गर्नु पर्ने यस नियमावली बमोजिमको सबै प्रक्रिया पूरा गर्नु पर्नेछ ।

- (२) यो नियमावली जारी हुनु अघि सम्बन्धित निकाय वा स्थानीय तहमा प्रतिवेदन पेश गरी प्रस्ताव स्वीकृत गराई कार्यान्वयन गर्दै आएका प्रस्तावकहरूले पनि यो नियमावली लागू भएपछि वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन तयार गर्न पूरा गर्नुपर्ने यस नियमावली बमोजिमको सबै प्रक्रिया अनिवार्य रूपमा पूरा गर्नु पर्नेछ ।

७. प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकनको लागि प्रतिवेदन तयार गर्ने :

- (१) प्रस्तावकले नियम ५ बमोजिम स्वीकृत भएको कार्यसूचीको आधारमा अनुसूची-५ बमोजिमको ढाँचामा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र अनुसूची -६ बमोजिमको ढाँचामा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन सम्बन्धी प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्नेछ ।
- (२) उपनियम (१) बमोजिम प्रतिवेदन तयारीको सिलसिलामा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गर्नु पर्ने प्रस्तावको सम्बन्धमा प्रस्तावकले प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने वडा तथा सरोकार राख्ने व्यक्ति वा संस्थालाई प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावको सम्बन्धमा पन्ध्र दिनभित्र लिखित राय सुभाष दिनको लागि गाउँपालिका, विद्यालय, अस्पताल र स्वास्थ्य केन्द्रमा सूचना टाँस गरी मुचुल्का तयार गर्नेछ र सोही बमोजिमको पन्ध्र दिने सूचना स्थानीय स्तरको कुनै एक समाचारपत्रमा समेत प्रकाशन गर्नु पर्नेछ । यसरी सूचना

प्रकाशन भएपछि, सो सम्बन्धमा कुनै राय सुझाव प्राप्त हुन आएमा सो राय सुझाव समेतलाई प्रतिवेदनमा समावेश गर्नु पर्नेछ ।

तर वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन सम्बन्धी प्रतिवेदन तयारीको सिलसिलामा प्रस्तावकले प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने ईलाकामा एक पटक प्रस्ताव बारेमा सार्वजनिक सुनुवाईको आयोजना गरी राय सुझाव संकलन गर्नु पर्नेछ ।

- (३) कुनै प्रस्तावकको क्षेत्र निर्धारण र कार्यसूची स्वीकृत भईसकेको तर वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन पेश भई नसकेको अवस्थामा सो प्रस्तावको कुनै विषयमा परिवर्तन आउने भएमा परिवर्तन हुने विषय र त्यसको प्रभावलाई समेत प्रस्तावकले वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदनमा समावेश गरी पेश गर्नु पर्नेछ ।

८. **प्रस्ताव स्वीकृतिको लागि पेश गर्नुपर्ने :** ऐनको दफा ५ बमोजिम कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न चाहने प्रस्तावकले नियम ७ बमोजिम तयार भएको प्रतिवेदनको पन्ध्र प्रति र वडा कार्यालयको सिफारिस समेत संलग्न गरी उक्त प्रस्ताव स्वीकृतिका लागि गाउँपालिका समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ ।

तर प्रस्तावकले पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन स्वीकृतिको लागि पेश गर्दा थप प्रभावित हुने क्षेत्रको सम्बन्धित वडा कार्यालयको सिफारिस समेत संलग्न गर्नु पर्नेछ ।

९. **प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न स्वीकृति दिन सक्ने :**

- (१) नियम ८ बमोजिम कुनै प्रस्ताव प्राप्त भएमा गाउँपालिकाले सो प्रस्ताव साथ संलग्न प्रतिवेदन जाँचबुझ गर्नेछ र जाँचबुझ गर्दा त्यस्तो प्रस्तावले वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव

पार्ने नदेखिएमा प्रारम्भीक वातावरणीय परीक्षण मात्र गरे हुने प्रस्तावको सम्बन्धमा सो प्रस्ताव प्राप्त भएको मितिले एक्काईस दिन भित्र आफैँले स्वीकृति दिनेछ र वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्नु पर्ने प्रस्तावको सम्बन्धमा आफ्नो राय र प्रतिवेदनको दश प्रति संलग्न गरी प्रस्ताव प्राप्त भएको एक्काईस दिन भित्र सम्बन्धित निकायमा पठाउनु पर्नेछ ।

- (२) उपनियम (१) बमोजिम प्रस्ताव प्राप्त भएमा सो प्रस्ताव साथ प्राप्त प्रतिवेदनका सम्बन्धमा राय सुभाब दिनको लागि गाउँपालिकाले स्थानीय स्तरको कुनै एक समाचारपत्रमा सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी सो प्रतिवेदन आफैँले उतार गरी लैजान वा अध्ययन गर्नको लागि सर्वसाधारणलाई तीन दिनको समय दिनेछ ।
- (३) उपनियम (२) बमोजिम प्रतिवेदनका सम्बन्धमा सर्वसाधारण व्यक्ति वा संस्थाको कुनै राय सुभाब भएमा त्यसरी प्रतिवेदन पहिलो पटक प्रकाशन भएको मितिले तीन दिन भित्र सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाले आफ्नो राय सुभाब गाउँपालिकामा पठाई सक्नु पर्नेछ ।
- (४) उपनियम(३) बमोजिम कुनै राय सुभाब प्राप्त भएमा सो राय सुभाब र ऐनको दफा ६ को उपदफा (४) बमोजिम कुनै समिति गठन गरिएकोमा सो समितिले दिएको राय सुभाब समेतको आधारमा प्रतिवेदन जाँचबुझ गर्दा त्यस्तो प्रस्तावले वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पार्ने नदेखिएमा गाउँपालिकाले प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न स्वीकृति दिनेछ ।
- (५) उपनियम (४) बमोजिम स्वीकृति दिँदा गाउँपालिका समक्ष प्रस्ताव प्राप्त भएको मितिले साठी दिन भित्र दिई सक्नु पर्नेछ ।

- (६) उपनियम (५) बमोजिमको म्यादभित्र विशेष कारण परी स्वीकृति दिन नसकेमा गाउँपालिकाले उक्त समय समाप्त भएको मितिले तीस दिन भित्र प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न स्वीकृति दिनेछ ।

९क. प्रस्तावको क्षेत्र निर्धारण (स्कोपिङ्ग), प्रतिवेदन तयारी तथा स्वीकृति सम्बन्धी विशेष व्यवस्था: (१) यस नियमावलीमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि राष्ट्रिय गौरवका आयोजना, राष्ट्रिय विपद् वा प्राकृतिक प्रकोपको व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित आयोजना वा गाउँपालिकाले तत्काल कार्यान्वयन गर्नु पर्ने भनी तोकेको योजना, आयोजना वा कार्यक्रमसँग सम्बन्धित प्रस्तावको क्षेत्र निर्धारण (स्कोपिङ्ग) गर्ने, प्रतिवेदन तयार गर्ने र प्रस्तावको स्वीकृति गर्ने कार्य देहाय बमोजिमको समयावधि भित्र सम्पन्न गर्नुपर्नेछ:

- (क) नियम ४ को उपनियम (१) बमोजिम सुभाब लिने कार्य सात दिन,
- (ख) नियम ४ को उपनियम (२) बमोजिम राय सुभाब दिने कार्य सात दिन,
- (ग) नियम ७ को उपनियम (२) बमोजिम राय सुभाब दिने तथा सूचना प्रकाशन गर्ने कार्यसात दिन,
- (घ) नियम ११ को उपनियम (१) बमोजिम प्रस्ताव स्वीकृत गर्ने वा प्रस्ताव स्वीकृतिको लागि प्रतिवेदन पठाउने कार्य पाँच दिन,
- (ङ) नियम ११ को उपनियम (२) बमोजिम राय सुभाब लिनको लागि सूचना प्रकाशन गर्ने कार्य सात दिन,
- (च) नियम ११ को उपनियम (३) बमोजिम राय सुभाब दिने कार्य दश दिन,
- (छ) नियम ११ को उपनियम (५) बमोजिम प्रस्ताव स्वीकृति दिने कार्य बीस दिन ।

स्पष्टीकरण : यस नियमको प्रयोजनको लागि:

- (क) “राष्ट्रिय गौरवको आयोजना” भन्नाले नेपाल सरकारले राष्ट्रिय गौरवका आयोजना भनी तोकेका आयोजना सम्भन्धित ।
- (ख) “विपद् वा प्राकृतिक प्रकोप व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित आयोजना” भन्नाले प्रस्तावसँग सम्बन्धित मन्त्रालय वा गाउँपालिकाले विपद् वा प्राकृतिक प्रकोपको व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित आयोजना भनी तोकेको योजना, आयोजना वा कार्यक्रम सम्भन्धित ।

९ख. पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकनको लागि निवेदन दिनु पर्ने:

एकपटक स्वीकृत भई सकेको प्रस्तावमा पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्नुपर्ने र त्यसबाट वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पर्ने नदेखिएमा प्रस्तावकले त्यस्तो प्रस्तावको पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकनका लागि परिवर्तन गर्नु परेको कारण र वातावरणमा पर्न सक्ने असरहरूका बारेमा विश्लेषण गरी वातावरणीय परिसूचक बमोजिमको तुलनात्मक तालिका र अन्य आवश्यक पुष्ट्याई सहित पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकनको लागि गाउँपालिकामा निवेदन दिनुपर्नेछ ।

९ग. सम्बन्धित निकायमा सिफारिस गर्नुपर्ने :

- (१) नियम ९ ख बमोजिम पर्न आएको निवेदन जाँचबुझ गर्दा पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्न उपयुक्त देखिएमा गाउँपालिकाले पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्ने अनुमतिका लागि कार्यपालिकामा सिफारिस गर्नुपर्नेछ ।
- (२) नियम ९ख. मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो नियमावली लागू भएपछि एकपटक स्वीकृत भइसकेको वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकनमा केही भौतिक पूर्वाधार, डिजाईन, क्षमता वा स्वरूप परिमार्जन गर्ने, संरचना स्थानान्तरण वा फेरवदल गर्ने, रुख

कटान संख्यामा थप गर्नुपर्ने भए तापनि पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्नुपर्ने अवस्था नदेखिएमा गाउँपालिकाले सो प्रस्तावको वातावरणीय व्यवस्थापन योजना स्वीकृतिको लागि सम्बन्धित निकायमा समेत सिफारिस गर्नुपर्नेछ ।

९.घ. अनुमति दिन सक्ने :

(१) नियम ९ग. को उपनियम (१) बमोजिम पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्नुपर्ने अवस्था देखिएमा गाउँपालिकाले देहायका अवस्थामा सो प्रस्तावको पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्न अनुमति दिन सक्नेछ ;

(क) आयोजनाको कुनै भौतिक संरचनात्मक इकाई विस्तार वा स्थानान्तरण गर्दा सो इकाई स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदनमा उल्लिखित प्रभावित क्षेत्रभित्र पर्ने भएमा,

(ख) स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदनमा उल्लिखित वनक्षेत्रको दश प्रतिशत भन्दा बढी क्षेत्र थप हुने भएमा,

(ग) अन्य परिवर्तित संरचना वा इकाईको कारणले एकसय जनासम्म जनसंख्याको स्थायी बसोबास स्थानान्तरण वा पुनर्वास गर्नु पर्ने अवस्था भएमा,

तर अन्य परिवर्तित संरचना वा इकाईको कारणले एकसय जना भन्दा बढी जनसंख्याको स्थायी बसोबास, स्थानान्तरण वा पुनर्वास गर्नुपर्ने अवस्थामा पुनः वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्नु पर्नेछ ।

(घ) समग्रमा वातावरण र जैविक विविधतामा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने भएमा ।

(२) उपनियम (१) को खण्ड (घ) बमोजिम समग्रमा वातावरण र जैविक विविधतामा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पर्ने वा नपर्ने भन्ने विषयको निर्णय गाउँपालिकाले गर्नेछ ।

९८. वातावरणीय व्यवस्थापन योजना स्वीकृत गर्न सक्ने: नियम ९८. को उपनियम (२) बमोजिम स्वीकृतिका लागि प्राप्त भएको वातावरणीय व्यवस्थापन योजना सम्बन्धी कागजातहरू अध्ययन गर्दा पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्नुपर्ने अवस्था नदेखिएमा गाउँपालिकाले थप प्रभाव र सो को न्यूनीकरणको उपाय सहितको वातावरणीय व्यवस्थापन योजना स्वीकृत गर्न सक्नेछ ।

९९. प्रभावको क्षति न्यूनीकरण गर्नुपर्ने: यस नियमावली बमोजिम पूरक वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्दा वातावरणमा नकारात्मक असर पर्न सक्ने देखिएमा प्रस्तावकले त्यस्तो प्रकारको क्षति आफ्नै खर्चमा न्यूनीकरण गर्नुपर्नेछ ।

१०. प्रतिवेदन पालन गर्नुपर्ने : प्रस्तावकले प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा प्रतिवेदनमा उल्लेख भए बमोजिमका कुराहरू, गाउँपालिका र सम्बन्धित निकाय वा मन्त्रालयले तोकिएका शर्तहरू अनिवार्य रूपमा पालन गर्नु पर्नेछ ।

११. अनुगमन तथा मूल्यांकन :

(१) प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने प्रभावको अनुगमन तथा मूल्यांकन गाउँपालिकाले गर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्दा प्रस्ताव स्वीकृत हुँदा तोकिएको शर्तमा उल्लेख गरिएका प्रभाव भन्दा

बढी प्रभाव परेको देखिएमा गाउँपालिकाले त्यस्ता प्रभावहरू हटाउन वा हटाउने उपायहरू अवलम्बन गर्न प्रस्तावकलाई आवश्यक निर्देशन दिनेछ, र त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित प्रस्तावकको कर्तव्य हुनेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम प्रस्तावकलाई दिएको निर्देशनको जानकारी गाउँपालिकाले सम्बन्धित निकायलाई दिनु पर्नेछ ।

१२. वातावरणीय परीक्षण गरी अध्यावधिक राख्नुपर्ने: गाउँपालिकाले वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्नुपर्ने प्रस्ताव कार्यान्वयन भई सेवा, वितरण वा उत्पादन शुरू भएको दुई वर्षपछि त्यस्तो प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्न गएको प्रभाव, त्यस्तो प्रभावलाई कम गर्न अपनाइएका उपाय आदिको वातावरणीय परीक्षण गरी अध्यावधिक रूपमा राख्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद - ३

प्रदूषणको रोकथाम तथा नियन्त्रण

१३. मापदण्ड विपरीत फोहोरमैला निष्काशन गर्न नहुने: गाउँपालिकाले स्थानीय राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकिएको मापदण्ड विपरीत हुने गरी कसैले पनि कुनै यान्त्रिक साधन, औद्योगिक प्रतिष्ठान वा अन्य ठाउँबाट ध्वनि, ताप, रेडियोधर्मी विकिरण तथा फोहोरमैला निष्काशन गर्न गराउन हुँदैन ।

१४. अस्थायी वा प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र सम्बन्धी व्यवस्था :

(१) अनुसूची ७ मा उल्लेख भए बमोजिमका हाल संचालन भई रहेका उद्योगले यो नियमावली प्रारम्भ भएको मितिले ४५ दिन भित्र, यो नियमावली प्रारम्भ हुनु पूर्व दर्ता भई उत्पादन शुरू

नभएका उद्योग वा यो नियमावली प्रारम्भ भएपछि दर्ता हुने उद्योगले उत्पादन शुरू गरेको मितिले ३० दिनभित्र सम्बन्धित उद्योगको विस्तृत विवरण उल्लेख गरी अस्थायी प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र लिन गाउँपालिका समक्ष निवेदन दिनुपर्नेछ । यसरी निवेदन प्राप्त भएमा गाउँपालिकाले सो निवेदन उपर जाँचबुझ गरी आवश्यकता अनुसार उद्योग सञ्चालन हुने वडाको सुझाव समेत लिँदा त्यस्तो उद्योग सञ्चालन गर्दा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पर्ने नदेखेमा वा त्यस्तो प्रभाव कम वा नियन्त्रण गर्न सकिने भएमा त्यस्तो निवेदन प्राप्त भएको मितिले साठी दिन भित्र निवेदकलाई एक वर्षको निमित्त अस्थायी प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र दिनेछ ।

- (२) उपनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो नियमावली प्रारम्भ भएपछि दर्ता हुने उद्योगले नियम ४ बमोजिम क्षेत्र निर्धारण गर्ने सिलसिलामा वा नियम ७ बमोजिम प्रतिवेदन तयार गर्ने सिलसिलामा सम्बन्धित वडाको सुझाव प्राप्त गरिसकेको भए गाउँपालिकाले उपनियम (१) बमोजिम उद्योग सञ्चालन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभावको सम्बन्धमा पुनः वडाको सुझाव लिनुपर्ने छैन ।
- (३) नियम १३ बमोजिम स्थानीय राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी कुनै उद्योगको ध्वनी, ताप, रेडियोधर्मी विकिरण तथा फोहरमैला सम्बन्धी मापदण्ड तोकिएको रहेछ भने त्यस्ता उद्योगलाई यसरी मापदण्ड तोकिएको मितिले ६ महिना भित्र ऐनको दफा १५ बमोजिम स्थापना गरिएका वा तोकिएका प्रयोगशालाबाट परीक्षण गराई गाउँपालिकाले तीन वर्षको लागि स्थायी प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र दिनुपर्नेछ ।

- (४) उपनियम (१) र (३) बमोजिम तोकिएको म्यादभित्र अस्थायी वा स्थायी प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र वितरण गर्न नसकिएमा गाउँपालिकाले उक्त म्याद समाप्त भएको मितिले थप तीन महिना भित्र त्यस्तो प्रमाणपत्र दिन सक्नेछ ।
- (५) उपनियम (१) र (३) बमोजिम अस्थायी वा स्थायी प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र दिँदा गाउँपालिकाले त्यस्तो उद्योगहरूले पालन गर्नुपर्ने गरी आवश्यकता अनुसार देहायका सबै वा कुनै शर्तहरू तोक्न सक्नेछ:
- (क) प्रदूषण कम गर्न वा नियन्त्रण गर्न आवश्यक उपकरणहरू निर्धारित समयमा जडान गर्ने,
- (ख) जडान भएका प्रदूषण नियन्त्रण उपकरणहरूको उचित प्रयोग गर्ने,
- (ग) निर्धारित समयमा मात्र उद्योग सञ्चालन गर्ने,
- (घ) कुनै उद्योग हाता भित्र कुनै काम गरिएबाट प्रदूषण भएकोमा सो काम रोक्का गर्नको लागि खास उपायहरू अवलम्बन गर्ने,
- (ङ) कुनै उद्योगको काम कारवाहीबाट उद्योग हाता बाहिर प्रदूषण भएमा सो काम कारवाहीलाई नियन्त्रण गर्नको लागि खास उपायहरू अवलम्बन गर्ने,
- (च) अनुगमनको लागि आवश्यक पर्ने उपकरणहरू निश्चित समयमा उपलब्ध गराउने,
- (छ) गाउँपालिकाले उद्योगको प्रकृति अनुसार आवश्यक सम्झी तोकिएका अन्य शर्त बमोजिमका काम गर्ने,

- (६) उपनियम (१) बमोजिमको अस्थायी प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र प्रत्येक एक वर्षमा र उपनियम (३) बमोजिमको स्थायी प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र प्रत्येक तीन वर्षमा नवीकरण गराउनु पर्नेछ ।
- (७) यस नियम बमोजिम पाएको अस्थायी वा स्थायी प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्रमा उल्लिखित शर्तहरू सबैले देख्ने गरी उद्योग सञ्चालन भएको ठाउँमा राख्नु पर्नेछ ।
- (८) गाउँपालिकाले यस नियम बमोजिम प्रमाणपत्र पाएका उद्योगहरूको नामावली अद्यावधिक रुपमा राखी सो नामावली सम्बन्धित निकायलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

१५. प्रदूषण गरेमा वा फोहरमैला निष्काशन गरेमा उजुरी गर्न सक्ने: कुनै व्यक्ति, संस्था वा उद्योगले ऐन वा यस नियमावली बमोजिम तोकिएको शर्त वा मापदण्ड अनुरूप प्रदूषण नियन्त्रण नगरेमा वा फोहरमैला निष्काशन गरेमा सो कार्यबाट प्रभावित व्यक्ति तथा संस्थाले गाउँपालिकामा उजुर गर्न सक्नेछ ।

यस नियमले तोकिएको शर्त वा मापदण्ड अनुरूप प्रदूषण नियन्त्रण नगर्ने वा फोहरमैला निष्काशन गर्ने कार्य गर्ने उद्योगबाट प्रभावित व्यक्ति तथा संस्थालाई सम्बन्धित निकायमा उजुर गर्न बाधा परेको मानिने छैन ।

१६. प्रदूषण नियन्त्रण गर्न वा फोहरमैला निष्काशन नगर्न सूचना गर्ने:

- (१) गाउँपालिकाले जाँचबुझको सिलसिलामा वा नियम १५ बमोजिम उजुरी परी जाँचबुझ गर्दा कुनै व्यक्ति, संस्था वा उद्योगले ऐन र यस नियमावली बमोजिम तोकिएको शर्त वा मापदण्ड अनुरूप प्रदूषण नियन्त्रण नगरेको वा फोहरमैला निष्काशन गरेको देखिएमा त्यस्तो व्यक्ति, संस्था वा उद्योगलाई

गाउँपालिकाले त्यस्तो शर्त वा मापदण्ड अनुरूप प्रदूषण नियन्त्रण गर्न वा फोहरमैला निष्काशन नगर्नको लागि तुरुन्त सूचना गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम सम्बन्धित व्यक्ति संस्था वा उद्योगलाई सूचना दिँदा देहायका कुनै वा सबै काम तुरुन्त गर्नु भनी समयावधि तोक्यो गाउँपालिकाले आदेश दिन सक्नेछ:-

- (क) प्रदूषण नियन्त्रण गर्ने वा फोहरमैला निष्काशन नगर्ने सम्बन्धमा तुरुन्त अवलम्बन गर्नुपर्ने कुराहरू,
- (ख) कुनै उपकरण वा साधन प्रयोग गर्न, सञ्चालन गर्न वा त्यस्तो उपकरणमा सुधार गर्न,
- (ग) प्रयोग वा सञ्चालन गरिएका कुनै वा सबै उपकरण प्रयोग वा सञ्चालन नगर्न,
- (घ) निश्चित अनुगमन कार्यक्रम अवलम्बन गरी आफू समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्न लगाउन,
- (ङ) प्रदूषण नियन्त्रण गर्न तथा फोहरमैला निष्काशन नगर्न विभिन्न किसिमका वैकल्पिक उपायहरू अवलम्बन गर्न,
- (च) वातावरण व्यवस्थापन प्रणाली विकसित गरी सो को जानकारी दिन लगाउन,
- (छ) प्रदूषणको नियन्त्रण तथा फोहरमैला निष्काशन सम्बन्धी कार्यमा रोक लगाउने विषयमा उपयुक्त सम्झौता अन्य कार्य गर्न लगाउन ।

१७. शर्तहरू परिवर्तन गर्न सक्ने :

- (१) प्रदूषण कम गर्ने वा नियन्त्रण गर्ने सम्बन्धमा नियम १४ को उपनियम (५) बमोजिम तोकिएका शर्तहरूमा केही परिवर्तन गरी अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्न उपयुक्त भएमा उद्योगले सोही व्यहोरा खुलाई गाउँपालिका समक्ष निवेदन दिन सक्नेछ ।
- (२) उपनियम (१) बमोजिम प्राप्त निवेदन जाँचबुझ गर्दा निवेदनमा उल्लेख भए बमोजिम प्रदूषण कम वा नियन्त्रण गर्न अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्न सकिने देखिएमा गाउँपालिकाले निवेदकको माग बमोजिम केही शर्तहरू परिवर्तन गरी अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्न स्वीकृति दिन सक्नेछ ।

१८. गाउँपालिका आफैले सरसफाई सम्बन्धी काम गर्न सक्ने :

- (१) कुनै व्यक्ति, संस्था वा उद्योगले ऐन वा यस नियमावलीमा तोकिएको शर्त वा मापदण्ड विपरीत फोहरमैला निष्काशन नगर्ने सूचना गर्दा पनि फोहरमैला निष्काशन गरेको कारणले सर्वसाधारणमा प्रतिकूल असर पर्न गएमा गाउँपालिकाले आफ्नै खर्चमा त्यस्तो फोहरमैला हटाउन सक्नेछ ।
- (२) कुनै व्यक्ति, संस्था वा उद्योगबाट निष्काशन भएको फोहरमैला गाउँपालिकाले निजी क्षेत्रलाई ठेक्कामा दिएर हटाउन सक्नेछ ।
- (३) उपनियम (१) बमोजिम गाउँपालिकाले कुनै ठाउँबाट फोहरमैला हटाउँदा लागेको खर्च र सो काम गरे वापतको थप पच्चीस प्रतिशत रकम त्यस्तो फोहरमैला निष्काशन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा उद्योगसँग प्रचलित कानून बमोजिम सरकारी बाँकी सरह असूल उपर गर्नेछ ।

परिच्छेद ३ क

ईटा उद्योगको व्यवस्थापन

१९क. ईटा उद्योग दर्ता सम्बन्धी :

- (१) मापदण्ड पूरा गर्नुपर्ने: यो नियमावली लागू हुनुअघि दर्ता भई ईटाउत्पादन कार्यगर्दै आएका ईटा उद्योग तथा नयाँ दर्ता हुने उद्योग व्यवसायको निरन्तरताको लागि गाउँपालिकाबाट स्वीकृती/पुनः स्वीकृति वा अनुमति लिनुपर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम व्यवसायलाई दर्ता गर्ने तथा निरन्तरता दिने स्वीकृति प्राप्त गर्नको लागि ईटा उद्योगले अनुसूची -८ बमोजिमको मापदण्ड पूरा गरेको हुनुपर्छ ।
- (३) तोकिएको मापदण्ड पूरा नगर्ने ईटा उद्योगको सञ्चालनमा गाउँपालिकाले तत्काल रोक लगाउन सक्नेछ । मापदण्ड पूरा गर्न अटेर गरेमा गाउँपालिकाले यस्ता ईटा उद्योगको दर्ता वा नवीकरण नै खारेज गर्न सक्नेछ ।
- (४) यो नियम प्रारम्भ हुनु अघि प्रचलित कानून बमोजिम ईटा उत्पादन गर्दै आएका वा त्यस्तो व्यवसाय गर्न सम्बन्धित निकायबाट स्वीकृति वा अनुमति पाएका ईटा उद्योगीले यो नियमावली प्रारम्भ भएको मितिले साठी दिन भित्र उपनियम (२) बमोजिमको मापदण्ड पूरा गरी गाउँपालिकालाई जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

१९ख. गाउँपालिकाको राय लिन सक्ने : (१) कुनै ईटा उद्योगीले आफ्नो उद्योग नवीकरण वा दर्ता गर्नको लागि स्वीकृति वा अनुमति लिन कुनै निवेदन गरेमा वडा कार्यालयले त्यस्तो उद्योग नवीकरण, दर्ता गर्न वा सो विषयको स्वीकृति वा अनुमति दिनु अघि गाउँपालिकाको राय लिनु पर्नेछ ।

१९ग. दर्ता वा स्वीकृतिको जानकारी गराउनु पर्ने :

- (१) वडा कार्यालयले ईंटा उद्योगको रुपमा कुनै व्यक्ति वा संस्थाको कारोबार दर्ता गरेको वा सो गर्न स्वीकृति वा अनुमति दिएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र सो कुराको जानकारी गाउँपालिकालाई गराउनु पर्नेछ ।
- (२) यो नियम प्रारम्भ हुनु अघि ईंटा उद्योग दर्ता गरेका वा सो कार्य गर्न स्वीकृति वा अनुमति लिएका ईंटा उद्योगीको विवरण वडा कार्यालयले यो नियम प्रारम्भ भएको मितिले तीस दिन भित्र गाउँपालिकालाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

१९घ. शर्त पालना गर्नुपर्ने :

- (१) ईंटा उद्योगीले ईंटा उत्पादन तथा व्यवसाय गर्दा अनुसूची- ९ बमोजिमको शर्तहरू पालना गर्नुपर्नेछ ।
- (२) ईंटा उद्योगीले उपनियम (१) बमोजिमको शर्तहरू पालना गरे नगरेको सम्बन्धमा गाउँपालिकाले निरीक्षक खटाई त्यस्तो कामको निरीक्षण गराउन सक्नेछ ।
- (३) उपनियम (२) बमोजिम निरीक्षण गर्दा कुनै ईंटा उद्योगले उपनियम (१) बमोजिम तोकिएको शर्त उलंघन गरेको देखिएमा निरीक्षकले सो कुराको प्रतिवेदन गाउँपालिका समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ ।
- (४) उपनियम (३) बमोजिम निरीक्षकबाट प्राप्त भएको प्रतिवेदन जाँचबुझ गर्दा ईंटा उद्योगलाई कुनै निर्देशन दिन आवश्यक देखिएमा गाउँपालिकाले त्यस्तो उद्योगलाई अवधि तोकरी शर्त पाला गर्न निर्देशन दिनेछ ।

- (५) उपनियम (४) बमोजिम दिइएको अवधिभित्र कुनै ईँटा उद्योगले शर्त बमोजिम आफ्नो काममा सुधार नगरेमा गाउँपालिकाले त्यस्तो ईँटा उद्योग तुरुन्त बन्द गराई त्यस्तो ईँटा उद्योगीलाई ऐन बमोजिम सजाय गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद - ४

निरीक्षकको योग्यता तथा काम, कर्तव्य र अधिकार सम्बन्धी

२०. निरीक्षकको योग्यता : निरीक्षक पदमा नियुक्त हुनको लागि चाहिने न्यूनतम शैक्षिक योग्यता निजामति सेवाको सम्बन्धित सेवा समूह सम्बन्धी नियमहरूमा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।
२१. काम कारवाही रोक्का राख्न सक्ने :
- (१) निरीक्षकले ऐनको दफा ११ बमोजिम जाँचबुझको सिलसिलामा ऐन वा यस नियमावली विपरीत भए गरेको कुनै काम कारवाही तुरुन्त रोक्का गर्नु पर्ने भएमा सम्भव भए सम्म गाउँपालिकाको अनुमति लिई रोक्का गर्नु पर्नेछ र त्यसरी अनुमति लिन सम्भव नभएमा त्यस्तो काम कारवाही रोक्का राखी सो कुराको जानकारी यथाशक्य छिटो गाउँपालिकालाई दिनु पर्नेछ ।
२२. निरीक्षकले जाँचबुझको प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने :
- (१) निरीक्षकले ऐनको दफा ११ बमोजिम निरीक्षण गरिसकेपछि निरीक्षणमा देखिएका कुराहरूको विस्तृत विवरण सहित जाँचबुझ प्रतिवेदन गाउँपालिकासमक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।
- (२) उपनियम (१) बमोजिम प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि गाउँपालिकाले सो सम्बन्धमा देहायको कुनै वा सबै काम गर्न सक्नेछ:
- (क) ऐन वा यस नियमावली विपरीत प्रदूषण गर्ने वा फोहर मैला निष्काशन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकलाई उपस्थित गराई बयान गराउने,

- (ख) कुनै संयन्त्र, औजार, मेशिनरी, माल सामान आदि जाँचबुझ गराउने,
- (ग) जाँचबुझ पश्चात कुनै संयन्त्र, औजार, मेशिनरी आदिको प्रयोगमा रोक लगाउने,
- (घ) प्रदूषणको रोकथाम तथा फोहरमैलाको निष्काशन नगर्न उपयुक्त सम्झेको कुनै आदेश दिने,

२३. स्थानीय प्रशासनले सहयोग गर्नुपर्ने : निरीक्षणको सिलसिलामा कसैले निरीक्षकलाई बाधा विरोध गरेमा वा निरीक्षण गर्न जाँदा बल प्रयोग गर्नु पर्ने भई निरीक्षकले प्रहरीको सहयोग माग गरेमा स्थानीय प्रशासनले निरीक्षकलाई आवश्यक प्रहरी उपलब्ध गराउनु पर्नेछ । यस कार्यको लागि आवश्यकता अनुसार गाउँ प्रहरी परिचालन गर्न सकिनेछ ।

२४. निरीक्षकलाई सजाय हुने : निरीक्षकले ऐन वा यस नियमावली बमोजिम आफ्नो कर्तव्य पालनाको सिलसिलामा जानी जानी वा बदनियत साथ कुनै काम गरी कसैलाई हानी नोक्सानी पुर्याएमा निजलाई प्रचलित कानून बमोजिम सजाय हुनेछ ।

परिच्छेद - ५

राष्ट्रिय सम्पदा र वातावरण संरक्षण क्षेत्रको संरक्षण

२५. पञ्जिका तयार गर्दा अपनाउनुपर्ने कार्यविधि :

- (१) गाउँपालिकालेपञ्जिकामा समावेश गरिने वस्तु, स्थल, वनस्पति, जीवजन्तु आदि उल्लेख गरी सर्वसाधारणको जानकारीको लागि सूचना प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

- (२) उपनियम (१) बमोजिम प्रकाशित सूचनामा उल्लेख भएका वस्तु, स्थल, वनस्पति, जीवजन्तु आदिको सम्बन्धमा कसैको कुनै प्रतिक्रिया भए त्यस्तो सूचना प्रकाशन भएको मितिले तीस दिनभित्र गाउँपालिकामा उजुर गर्न सकिनेछ ।
- (३) उपनियम (२) बमोजिम कुनै उजुरी परेमा सो उजुरी उपर छानबिन गरी र कुनै उजुरी नपरेमा तीस दिनको म्याद समाप्त भएपछि गाउँपालिकाले पञ्जिका तयार गर्नुपर्नेछ ।

२६. चिन्ह तथा सिमाना राख्नु पर्ने :

- (१) गाउँपालिकाले पञ्जिकामा समावेश भएका वस्तु वा स्थलको पहिचानको लागि त्यस्तो वस्तु तथा स्थलमा आवश्यकता अनुसार चिन्ह तथा सिमाना राख्नुपर्नेछ ।
- (२) उपनियम (१) बमोजिम राखिएको चिन्ह तथा सिमाना सम्बन्धी विवरण र सो सँग सम्बन्धित नक्सा गाउँपालिकाले अद्यावधिक रुपमा राखी सोको जानकारी सम्बन्धित निकायलाई समेत दिनु पर्नेछ ।

२७. हानी नोक्सानी गर्न नहुने : गाउँपालिकाको स्वीकृति वेगर कसैले पनि पञ्जिकामा समावेश भएका वा राष्ट्रिय सम्पदा भित्रका वस्तु, स्थल, वनस्पति, जीव जन्तु आदिका सम्बन्धमा देहायका कुनै काम गर्नु गराउनु हुँदैन:-

- (क) कुनै वस्तु, स्थल, वनस्पति, जीवजन्तु आदि हटाउन, फेरबदल गर्न वा त्यसलाई नोक्सान पुग्ने कुनै काम गर्न,
- (ख) कुनै वस्तु, स्थल वनस्पति, जीवजन्तु आदि कसैलाई उपहार दिन वा हकछाडी बेचबिखन गर्न वा हस्तान्तरण गर्न

- (ग) कुनै वस्तु, स्थल, वनस्पति, जीवजन्तु आदि बिग्रने वा नासिने गरी अन्य कुनै काम गर्न ।

२८. उजूरी गर्न सकिने :

- (१) पञ्जिकामा समावेश भएका वा राष्ट्रिय सम्पदा भित्रका वस्तु, स्थल, वनस्पति, जीवजन्तु आदिको कसैले नियम २७ मा लेखिए विपरीत हानी नोक्सानी हुने कुनै काम गरे गराएमा सो विषयमा जो सुकैले गाउँपालिकामा उजूरी दिन सक्नेछ ।
- (२) उपनियम (१) बमोजिम उजूरी परी जाँचबुझ गर्दा वा गाउँपालिका आफैँले जाँचबुझको सिलसिलामा पञ्जिकामा समावेश भएका वस्तु, स्थल, वनस्पति, जीवजन्तु आदिको हानी नोक्सानी भएको देखिएमा सो कार्य तुरुन्त रोक्नुपर्छ ।

२९. वातावरण संरक्षण क्षेत्रमा गर्न नपाइने काम :

- (१) कसैले पनि वातावरण संरक्षण क्षेत्र भित्र देहायका कुनै काम गर्न गराउन हुँदैन :-
- (क) प्राकृतिक सम्पदा वा सौन्दर्यपरक स्थितिलाई बिगार्न, नास्न, भत्काउन, हटाउन, छेक्न वा अरु कुनै किसिमले हानी नोक्सानी पुर्याउन,
- (ख) कुनै पनि वन्यजन्तुको खरिद, विक्रि, व्यापार गर्न, शिकार गर्न तथा त्यस्ता वन्य जन्तुलाई क्षति पुर्याउन
- (ग) जैविक विविधतालाई प्रतिकुल असर पुग्ने किसिमको कुनै काम गर्न,
- (घ) कुनै पनि वनस्पति काट्न, ढाल्न, हटाउन, छेक्न, उखेल्न तथा वनस्पतिलाई हानी नोक्सानी हुने किसिमका काम गर्न,

- (ड) ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक महत्वका स्थलहरू बिगान, फेर्न, नास्न, हटाउन, भत्काउन वा त्यस्ता स्थलहरूमा कुनै पोष्टर वा त्यस्तै अन्य कागजात वा चित्रहरू टाँस्न वा अरु कुनै प्रकारले हानी हुने काम गर्न
 - (च) कुनै नदी, खोला नाला, भरना, खहरे, पोखरी, कुण्ड, ताल वा पानीको स्रोतमा विद्युतीय धार (करेन्ट) प्रयोग गर्न र वनस्पतिजन्य वा अन्य कुनै किसिमको हानीकारक रसायन पदार्थ प्रयोग गर्न,
 - (छ) कुनै पनि किसिमको घरपालुवा जनावरहरूबाट जननकृति (जेनेटिक मेकअप) मा परिवर्तन गर्न,
 - (ज) खानी खन्न वा कुनै खनिज पदार्थ, ढुंगा, माटो, कङ्क्रीट वा अन्य पदार्थ हटाउन,
 - (झ) होटल, लज, सार्वजनिक यातायात, स्वास्थ्यचौकी, विद्यालय, कुटी वा अन्य यस्तै किसिमका सेवाहरू सञ्चालन गर्न,
 - (ञ) गाउँपालिकाबाट अधिकार प्राप्त अधिकारीको स्वीकृति बेगर वातावरण संरक्षण क्षेत्रमा प्रवेश गर्न,
 - (ट) वातावरण संरक्षण क्षेत्रमा लगाइएको तारबार, चिन्ह, संकेत वा अन्य कुनै चिजवस्तुहरूलाई हानी नोक्सानी पुर्याउन,
- (२) उपनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि वातावरण संरक्षण क्षेत्रको व्यवस्थापन तथा विकासको लागि गाउँपालिकाले स्वीकृति दिएका कुनै कार्यहरू गर्न सो उपनियममा लेखिएको कुनै कुराले बाधा पुर्याएको मानिने छैन ।

३०. स्वीकृति वेगर अनुसन्धान गर्न नहुने : कुनै पनि विदेशी संघ संस्था वा तिनीहरूसँग आवद्ध व्यक्ति वा संस्थाले गाउँपालिका र सम्बन्धित निकायको पूर्व स्वीकृति वेगर गाउँपालिका क्षेत्र भित्रको कुनै पनि ठाउँमा कुनै जीव, जिवाणु र वनस्पतिको नमूना संकलन गर्न तथा जैविक विविधताको अनुसन्धान सम्बन्धी कुनै कार्य गर्न गराउन हुँदैन ।

३१. स्वीकृतिको लागि निवेदन दिनुपर्ने :

(१) कुनै पनि विदेशी संघ संस्था वा तिनीहरूसँग आवद्ध व्यक्ति वा संस्थाले गाउँपालिकाभित्रको कुनै ठाउँमा कुनै जीव, जिवाणु र वनस्पतिको नमूना संकलन गर्न र जैविक विविधताको अनुसन्धान सम्बन्धी कुनै कार्य गर्न चाहेमा त्यसको उद्देश्य खुलाई स्वीकृतिको लागि गाउँपालिका समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम कुनै निवेदन पर्न आएमा गाउँपालिकाले सो सम्बन्धमा आवश्यक जाँचबुझ गर्नेछ र जाँचबुझबाट कुनै जीव, जिवाणु तथा वनस्पतिको नमूना संकलन गर्न तथा जैविक विविधताको अनुसन्धान सम्बन्धी कुनै कार्य गर्न दिन मनासिब देखिएमा आवश्यक शर्तहरू तोकी स्वीकृति दिनु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम स्वीकृति दिइएको जानकारी गाउँपालिकाले सम्बन्धित निकायलाई गराउनु पर्नेछ ।

३२. शर्त विपरीत काम गर्न नहुने :

(१) नियम ३१ बमोजिम स्वीकृति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले कुनै जीव, जिवाणु र वनस्पतिको नमूना संकलन तथा जैविक विविधताको अनुसन्धान गर्दा गाउँपालिकाले तोकिदिएका शर्त विपरीत हुने गरी कुनै काम कारवाही गर्न हुँदैन ।

- (२) उपनियम (१) विपरीत कसैले कुनै काम गरेको देखिएमा गाउँपालिकाले सो काम तुरुन्त रोक्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद - ६

प्रयोगशाला सम्बन्धी व्यवस्था

३३. गुणस्तरयुक्त प्रयोगशाला मात्र तोकिने: ऐनको दफा १४ को उपदफा १ बमोजिम गैरसरकारी क्षेत्रमा सञ्चालन भएका प्रयोगशालाहरू तोक्दा गुणस्तरयुक्त प्रमाणपत्र पाएका प्रयोगशालाहरू मात्र तोकिनेछन् ।
३४. प्रयोगशालाको काम, कर्तव्य र अधिकार :
- (१) ऐनमा लेखिएदेखि बाहेक प्रयोगशालाको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:
- (क) वातावरणको संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धमा गाउँपालिकाबाट परीक्षण गर्न अनुरोध गरिएका चिज वा वस्तुलाई प्राथमिकता दिई परीक्षण गर्ने,
- (ख) विशेष किसिमको प्रदूषण फैलिएको कारणबाट वातावरणमा गम्भीर असर पर्न गएको देखिएमा गाउँपालिकाले तोकिदिएको समयावधिभित्र त्यस्तो प्रदूषण सम्बन्धमा जाँच गरी गाउँपालिका समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्ने ।
- (२) उपनियम (१) को (खण्डख) बमोजिम प्रदूषण जाँच गर्ने प्रविधि नभएका प्रयोगशालाले गाउँपालिकाको अनुरोधमा अन्य प्रयोगशालाबाट त्यस्तो प्रदूषणको जाँच गराउनु पर्नेछ ।
३५. अर्को प्रयोगशालाबाट जाँच गराउन सकिने : गाउँपालिकाले एउटा प्रयोगशालाबाट जाँच भएको प्रदूषणको स्तर आवश्यकता अनुसार अर्को प्रयोगशालाबाट समेत जाँच गराउन सक्नेछ ।

३६. प्रयोगशालाबाट गरिएको जाँच प्रकाशन गर्न सक्ने : गाउँपालिकाले यस नियमावली बमोजिम प्रयोगशालाबाट जाँच गराएको प्रदूषणको स्तर सर्वसाधारणको जानकारीको लागि प्रकाशन गर्न सक्नेछ ।
३७. प्रयोगशालाको सूची अद्यावधिक राख्नुपर्ने : गाउँपालिकाले सरकारी तथा गैर सरकारी क्षेत्रमा स्थापना भएका गुणस्तरयुक्त प्रयोगशालाहरूको सूची तयार गरी अद्यावधिक रूपमा राख्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद - ७

कोष सञ्चालन सम्बन्धी व्यवस्था

३८. सञ्चालक समितिको गठन सम्बन्धी व्यवस्था :

(१) वातावरण संरक्षण कोषको व्यवस्था, सञ्चालन र रेखदेख समेतको काम गर्नको लागि देहायका सदस्यहरू रहेको एक कोष सञ्चालक समिति गठन हुनेछ:

(क) प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत - अध्यक्ष

(ख) लेखा अधिकृत - सदस्य

(ग) प्रतिनिधि, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ - सदस्य

(घ) वातावरणविद्हरू वा वातावरण सम्बन्धी गैर सरकारी संस्थाका प्रतिनिधिहरू मध्येबाट एकजना - सदस्य

(२) उपनियम (१) को खण्ड घ बमोजिमको सदस्यको मनोनयन गाउँपालिकाले गर्नेछ र निजको पदावधि दुई वर्षको हुनेछ ।

(३) सञ्चालक समितिको बैठक सम्बन्धी कार्यविधि सञ्चालक समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

३९. सचिवालय र प्रशासकीय खर्च सम्बन्धी व्यवस्था :

(१) सञ्चालक समितिको सचिवालयको काम गाउँपालिकाले गर्नेछ ।

- (२) सञ्चालक समितिको सचिवालयको लागि प्रशासकीय खर्चको रकम गाउँपालिकाको बजेटबाट व्यहोरिनेछ ।

४०. कोषको व्यवस्थापन र सञ्चालन :

- (१) कोषलाई आवर्ति (रिभल्वीङ्ग) कोषको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
- (२) कोषमा जम्मा भएको रकम सञ्चालक समितिले तोकेको बैंकमा खाता खोली जम्मा गरिनेछ ।
- (३) उपनियम (२) बमोजिम खोलिएको खाताको सञ्चालन सञ्चालक समितिले तोके बमोजिम हुनेछ ।
- ४१. कोषको प्रयोग :** कोषमा जम्मा भएको रकम वातावरणको संरक्षण, प्रदूषणको रोकथाम तथा नियन्त्रण र राष्ट्रिय सम्पदाको संरक्षणसँग सम्बन्धित विषयमा र देहायका काममा सञ्चालक समितिले निर्णय गरे बमोजिम खर्च गरिनेछ:

- (क) वातावरणको संरक्षण, प्रदूषणको रोकथाम तथा नियन्त्रण र राष्ट्रिय सम्पदाको संरक्षण र त्यस्ता कार्यका लागि जनचेतना अभिवृद्धि गर्न प्रभावकारी भूमिका खेल्ने संस्थालाई आवश्यक वित्तीय, भौतिक र प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने
- (ख) वातावरणीय शिक्षा, तालिम, अध्ययन, अनुसन्धान सम्बन्धी काममा आवश्यक आर्थिक सहयोग पुर्याउने,
- (ग) वातावरणको संरक्षण, प्रदूषणको रोकथाम तथा नियन्त्रण र राष्ट्रिय सम्पदाको संरक्षणमा उल्लेखनीय योगदान पुर्याउने व्यक्ति वा संस्थालाई पुरस्कारको व्यवस्था गर्ने,
- (घ) वातावरणको संरक्षण, प्रदूषणको रोकथाम तथा नियन्त्रण र राष्ट्रिय सम्पदाको संरक्षण सम्बन्धमा नियमित कार्यक्रममा नपरेको योजना तर्जुमा तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने,

४२. **लेखा व्यवस्था** : कोषको आय व्ययको लेखा प्रचलित कानून बमोजिम राखिनेछ ।
४३. **वार्षिक प्रतिवेदन प्रकाशन गर्नुपर्ने** : सञ्चालक समितिले वर्षभरी गरेको काम कारवाहीको वार्षिक प्रतिवेदन सर्वसाधारणको जानकारीको लागि सार्वजनिक रुपमा प्रकाशन गर्न पर्नेछ ।

परिच्छेद - ८

क्षतिपूर्ति तथा अन्य व्यवस्था

४४ .क्षतिपूर्ति भराउन निवेदन दिन सक्ने :

- (१) ऐनको दफा २१ बमोजिम कसैले कुनै व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकसँग क्षतिपूर्ति भराउन चाहेमा त्यस्तो व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकले गरेको कुनै कामबाट निवेदकलाई के कस्तो क्षति पुग्न गएकोले कति क्षतिपूर्ति भराउन चाहेको हो सो व्यहोरा खुलाई गाउँपालिकाको न्यायिक समिति समक्ष निवेदन दिन सक्नेछ ।
- (२) उपनियम (१) बमोजिम कुनै निवेदन प्राप्त भएमा न्यायिक समितिले सो निवेदन र आवश्यकता अनुसार सम्बद्ध ठाउँको वस्तुस्थिति समेतको जाँचबुझ गरी सो हानी नोक्सानी पर्न गएको प्रमाणित भएमा मेलमिलापको माध्यमबाट सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थालाई मनासिब माफिकको क्षतिपूर्ति भराई दिनु पर्नेछ । यसरी निर्धारण गरेको क्षतिपूर्तिको रकम उचित र मनासिब हुनुपर्नेछ ।

तर, क्षतिपूर्तिको विषयमा मेलमिलाप हुन नसके विवाद निरुपणको लागि न्यायिक समितिले आफ्नो राय सहित अन्य निकायमा पठाउनु पर्नेछ ।

- (३) उपदफा (१) र (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि क्षतिपूर्ति दिलाउने सम्बन्धमा प्रभावित व्यक्ति वा संस्थाले चाहेमा सिधै अन्य निकायमा निवेदन दिन बाधा परेको मानिने छैन ।

४५. निर्धारित समयमा क्षतिपूर्ति रकम बुझाउनु पर्ने :

- (१) नियम ४४ उपनियम (२) बमोजिम क्षतिपूर्तिको रकम निर्धारण भएको मितिले तीस दिन भित्र सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकले क्षतिपूर्तिको रकम सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थालाई बुझाउनु पर्नेछ ।
- (२) उपनियम (१) बमोजिमको म्याद भित्र क्षतिपूर्तिको रकम बुझाउन नसकेको मनासिव माफिकको कारण जनाई सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकले म्याद थपको लागि निवेदन गरेमा र त्यसरी निवेदनमा उल्लेख भएको कारण मनासिव देखिएमा न्यायिक समितिले एक पटकको लागि बढीमा तीस दिनको म्याद थप गरिदिन सक्नेछ ।

४६. जायजेथाबाट क्षतिपूर्ति असूल उपर गरिने :

- (१) नियम ४५ बमोजिमको म्याद भित्र सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकले क्षतिपूर्तिको रकम नबुझाएमा सो म्याद नाघेको तीन महिनाभित्र क्षतिपूर्ति पाउने व्यक्ति वा संस्था वा प्रस्तावकको जायजेथा खुलाई क्षतिपूर्ति असूल उपर गरी पाउन न्यायिक समिति समक्ष निवेदन गर्न सक्नेछ ।
- (२) उपनियम (१) बमोजिम कुनै निवेदन परेमा न्यायिक समितिले क्षतिपूर्ति बुझाउनु पर्ने व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकको जायजेथा

प्रचलित कानून बमोजिम लिलाम बिक्री गरी क्षतिपूर्तिको रकम भराई दिई बाँकी रकम प्रचलित कानूनको रित पुर्याई लिन आए सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकलाई फिर्ता दिनु पर्नेछ ।

४७. कारवाही गर्न सक्ने :

- (१) कुनै व्यक्ति वा संस्थाले ऐन र यस नियमावली बमोजिम प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन सम्बन्धी प्रस्ताव स्वीकृत नगराई कुनै कार्य गरेमा गाउँपालिकाले त्यस्तो कार्यमा तत्काल रोक लगाउन सक्नेछ ।
- (२) कुनै उद्योगले नियम १४ बमोजिम प्रमाणपत्र नलिई उद्योग सञ्चालन गरेमा वा कुनै व्यक्ति, संस्था वा उद्योगलाई नियम १६ बमोजिम प्रदूषण नियन्त्रण गर्न वा फोहरमैला निष्काशन नगर्ने सूचना गर्दा पनि प्रदूषण नियन्त्रण नगरेमा वा फोहरमैला निष्काशन गरेमा ऐनको दफा २२ बमोजिम सजाय गर्ने अधिकारी गाउँपालिका हुनेछ ।
- (३) कसैले नियम २२ को उपनियम (२) बमोजिम दिइएको आदेश बमोजिम कुनै काम नगरेमा वा स्वीकृति नलिई वा तोकिएको शर्त विपरीत कुनै काम गरेमा सजाय गर्ने अधिकारी गाउँपालिका हुनेछ ।
- (४) कसैले पञ्जिकामा समावेश भएका वा राष्ट्रिय सम्पदा भित्रका वस्तु, स्थल, वनस्पति, जीवजन्तु आदिको हानी नोक्सानी हुने कुनै कार्य गरेमा ऐन बमोजिम सजाय गर्ने अधिकारी गाउँपालिका हुनेछ ।
- (५) कसैले यस नियममा माथि लेखिएदेखि बाहेकका ऐन वा अन्य नियमावली विपरीतको कुनै काम गरेमा ऐनको दफा २२ बमोजिम सजाय गर्ने अधिकारी गाउँपालिका हुनेछ ।

४८. वातावरण सम्बन्धी विशेषज्ञको नामावली : गाउँपालिकाले वातावरणको सम्बन्धमा विशेष ज्ञान तथा अनुभव भएका व्यक्तिहरूको नामावली अद्यावधिक गरी राख्नुपर्नेछ ।

४९. अधिकारी तोकिएको : (१) ऐनको दफा ११ को उपदफा ६ को प्रयोजनको लागि गाउँकार्यपालिकाको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

५०. अधिकार प्रत्यायोजन :

(१) गाउँपालिकाले यस नियमावली बमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकारहरू मध्ये आवश्यकतानुसार केही अधिकार सम्बन्धित वडा कार्यालय, आफू मातहतको अन्य शाखा वा कुनै अधिकृत कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

(२) वडा कार्यालयले यस नियमावली बमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकारहरू मध्ये आवश्यकतानुसार केही अधिकार कुनै कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

तर, वडा कार्यालयले गाउँपालिकामा आफ्नो राय पठाउने कुराको हकमा अधिकार प्रत्यायोजन गर्ने छैन ।

५१. यसै नियमावली बमोजिम हुने : यस नियमावलीमा लेखिए जति कुरामा यसै नियमावली बमोजिम र अन्यमा प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

५२. अनुसूचीमा हेरफेर तथा थपघट गर्न सक्ने : गाउँपालिकाले स्थानीय राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी आवश्यकता अनुसार अनुसूचीमा हेरफेर तथा थपघट गर्न सक्नेछ ।

अनुसूची - १

(नियम ३ सँग सम्बन्धित)

प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गर्नुपर्ने प्रस्तावहरू

(अ) वन क्षेत्र :

१. २५ देखि १०० हेक्टरसम्मको क्षेत्रफलमा एकल प्रजातिका स्वेदशी विरुवा एउटै ब्लकमा वृक्षारोपण गर्ने ।
२. सम्बन्धित ठाउँमा परीक्षण भई वृक्षारोपणको लागि उपयुक्त भएका आयातित प्रजातिका विरुवाहरू ५ हेक्टरदेखि ५० हेक्टरसम्मका क्षेत्रफलमा एउटै ब्लकमा वृक्षारोपण गर्ने ।
३. १० देखि ५० हेक्टरसम्म क्षेत्रफलको वन कवुलियती वनको रूपमा दिने ।
४. सरकारद्वारा वन अनुसन्धानको प्रयोजनार्थ वार्षिक १५ देखि ३० हेक्टर क्षेत्रफल सम्मको राष्ट्रिय वन सरपट कटान गर्ने
५. राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष तथा संरक्षण क्षेत्र र वातावरण संरक्षण क्षेत्र स्थापना गर्ने वा विस्तार गर्ने ।
६. संरक्षित जलाधार क्षेत्रको व्यवस्थापन योजना तर्जमा गर्ने ।
७. १० हेक्टरभन्दा बढीको क्षेत्रफलमा नयाँ वनस्पति उद्यान, वन विउ वगैँचा र चिडियाखाना निर्माण गर्ने ।
८. विभिन्न प्रजातिका आयातित जङ्गली जनावरहरू प्रतिस्थापना गर्ने ।
९. सार्वजनिक बुट्यान क्षेत्रमा जडिबुटी र सुगन्धित वनस्पतिको व्यावसायिक उत्पादनको लागि जडिबुटी केन्द्र स्थापना गर्ने
१०. १० कि. मि. भन्दा बढी वन पथ र १० कि. मि. भन्दा लामो अग्नी रेखा निर्माण गर्ने ।

११. वन क्षेत्र वा वन क्षेत्र भएर वहने नदी, खोलाहरूबाट दैनिक १०० घनमिटर भन्दा बढी बालुवा, ढुङ्गा, ग्राभेल र माटो सङ्कलन गर्ने ।
१२. वन क्षेत्रबाट कोइला र अन्य खनिजजन्य पदार्थ निकाल्ने ।
१३. निरपेक्ष गरिवीको रेखामुनिका समूह मार्फत सञ्चालित ५० हेक्टरभन्दा बढी वन कबुलियती वनको रुपमा दिने ।
१४. वनसँग सम्बन्धित सरकारी निकाय बाहेक अन्य निकायहरूबाट कार्यान्वयन हुने प्रस्तावको लागि ५ हेक्टर सम्मको वनक्षेत्र भित्रको वनस्पति हटाउने कार्य गर्ने ।
१५. ५०० देखि ७५० हेक्टरसम्मको वन क्षेत्र एउटै समुदायलाई व्यवस्थापन गर्न हस्तान्तरण गर्ने।
१६. वन तथा संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापन योजनामा वन पैदावरको परिमाण उल्लेख नभएको अवस्थामा एउटै वन क्षेत्र वा धेरै वन क्षेत्रबाट एक पटक वा पटक पटक गरी प्रति प्रजाति वार्षिक १०-१०० मे. टनसम्म बोक्रा भित्रने प्रजातिका वन पैदावर सङ्कलन गर्ने ।
१७. वन क्षेत्र र वातावरण संरक्षण क्षेत्रमा १० देखि ५० शैयासम्मका रिसोर्ट, होटल र सफारी तथा साना खालका शिक्षण संस्था, अस्पताल वा नेपाल सरकारको वनसँग सम्बन्धित निकाय बाहेक अन्यनिकायबाट हुन सक्ने निर्माण कार्य गर्ने
१८. स्वीकृत वन कार्ययोजना बमोजिम ५ हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रबाट कटान भएका रुखको जरा,ठुटा निकाल्ने ।
१९. एलियन (Alien) तथा इन्भेसिभ (Invasive) जङ्गली प्राणी तथा वनस्पतिको स्थापना लगायत (Introduced) जि.एम.ओ. (Genetically Modified Organism) र एल.एम.ओ. (Living

Modified Organism) प्रभावित प्रजाति एवं प्रविधिको स्थापना, प्रसारण तथा अनुसन्धान सम्बन्धि कार्य गर्ने ।

(आ) उद्योग क्षेत्र :

(क)

१. ब्लेण्डिङ प्रक्रियाबाट मदिरा उत्पादन गर्ने तथा दैनिक ५ लाख लिटरसम्म क्षमता भएको उमाल्ने र फर्मेन्टेशन सुविधायुक्त डिस्टिलरी स्थापना गर्ने ।
२. दैनिक १०० मे. टनसम्म उत्पादन क्षमता भएको एसिड, अल्काली र प्राथमिक रसायन उद्योगहरू स्थापना गर्ने ।
३. दैनिक १०,००० वर्ग फिटसम्म छाला प्रशोधन गर्ने ।
४. कुकिङ्ग, नेचुरल ग्यास रिफिलिङ्ग, फिलिङ्ग उत्पादन-वितरण गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।
५. ढुङ्गा क्रसिङ्ग उद्योग स्थापना गर्ने ।
६. श्रृङ्गार सामान बाहेकका रङ्ग रोगन उद्योग स्थापना गर्ने ।
७. दैनिक १०,००० लिटरभन्दा बढी क्षमता भएको दुग्ध प्रशोधन उद्योग स्थापना गर्ने ।
८. ब्लेण्डिङ्ग, रिप्रोसेसिङ्ग वा रिक्लामेशन प्रक्रियाबाट लुब्रिकेन्टस् उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।
९. फोम उत्पादन उद्योग स्थापना गर्ने ।
१०. ड्राइ वा वेट सेल (व्याट्री) उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।
११. दैनिक ३००० मे. टन सम्म खाँडसारी वा चिनी उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।
१२. परम्परागत घरेलु, उद्योग बाहेकका धागो कपडा रङ्गाई, छपाइ वा धुलाई उद्योग (गलैँचा समेत) स्थापना गर्ने ।

१३. परम्परागत घरेलु उद्योग बाहेक दैनिक १०० मे. टन सम्म उत्पादन क्षमता भएको पल्प वा कागज उद्योग स्थापना गर्ने ।
१४. वार्षिक २ करोड गोटासम्म उत्पादन क्षमता भएको इटा, टायल आदि उद्योग स्थापना गर्ने ।
१५. चुनढुंगा वा क्लिंकरमा आधारित दैनिक ३ हजार मेट्रिक टनसम्म उत्पादन क्षमता भएको क्लिंकर वा सिमेन्ट उद्योग स्थापना गर्ने ।
१६. दैनिक ५०० मे. टन सम्म चुन उत्पादन उद्योग स्थापना गर्ने ।
१७. औषधि उद्योग स्थापना गर्ने र दैनिक ५० मे. टन सम्म औषधिको लागि प्रारम्भिक कम्पाउण्ड (BulkDrugs) संश्लेषण (Formulation) गर्ने ।
१८. दैनिक ५ मे. टन भन्दा बढी प्लाष्टिक उत्पादन गर्ने उद्योग (खेर गएको प्लाष्टिकको कच्चा पदार्थमा आधारित) स्थापना गर्ने ।
१९. पाईप लाइन बाहेक व्यापारिक प्रयाजनका लागि प्रति सेकेण्ड १० लिटरभन्दा बढी दरले पानी प्रशोधन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।
- (ख) मेसिन, औजार र उपकरणमा रु. १० लाखभन्दा बढी लगानी हुने देहायका उद्योगहरू स्थापना गर्ने :-
 १. टायर, ट्युब्स र रबर प्रशोधन तथा उत्पादन ।
 २. फाउण्डी ।
 ३. बिटुमिन तथा बिटुमिन इमल्सन ।
 ४. दैनिक ५० मे. टनसम्म हाड, सिङ र खुरको रासायनिक प्रशोधन गर्ने ।

५. आयुर्वेदिक औषधि ।
६. ५० करोडसम्म स्थिर पूँजी लगानी हुने (सिभिल कार्य र मेशीनरी) खानीमा आधारित उद्योग स्थापना गर्ने ।
७. दैनिक ५० मे. टनसम्म फेरस तथा नन् फेरस (रिरोलिङ्ग, रिमोल्टिङ्ग र फेब्रिकेशन बाहेक) प्रारम्भिक स्मेल्टिङ्ग गरीधातु उत्पादन गर्ने
८. वार्षिक ५ हजारदेखि ५० हजार क्यूबिक फिटसम्म काठ प्रयोग गर्ने सःमिल स्थापना गर्ने ।

(इ) खानी क्षेत्र :

१. २५ देखि १०० जनासम्म स्थायी बसोबास स्थानान्तरण वा पुनर्वास गरी खानी उत्खनन गर्ने ।
२. रेडियोधर्मी धातुहरू बाहेक अन्य धातुहरू उत्पादन गर्न गरिने भूमिगत उत्खनन भए दैनिक २०० टनसम्म र सतही उत्खनन भए दैनिक ४०० टन सम्म उत्खनन कार्य गर्ने ।
३. एस्वेस्टस बाहेक अधातु खनिज उत्पादन गर्न गरिने भूमिगत उत्खनन भए दैनिक २०० टनसम्म र सतही उत्खनन भए दैनिक ४,८०० मेट्रिक टनसम्म उत्खनन कार्य गर्ने ।
४. डेकोरेटिभ ढुङ्गा (जस्तै :- (Marble, Granite, Amphibolite/ Polished Stone) सङ्कलन तथा उत्पादन गर्ने ।
५. साधारण निर्माणमुखी ढुङ्गा, बालुवा, ग्राभेल, औद्योगिक माटो र साधारण माटाको उत्खननका लागि दैनिक ३०० क्यू.मि. सम्म उत्खनन कार्य गर्ने ।
६. दैनिक १ लाख घनमिटरसम्म प्राकृतिक ग्याँस (Biogenic Natural Gas) उत्पादन कार्य गर्ने ।

(ई) सडक क्षेत्र :

१. देहायका नयाँ सडकहरू निर्माण गर्ने:-

(क) शहरी सडकहरू

(ख) भित्री सडकहरू

२. ५ देखि ५० कि. मि. सम्मको रज्जुमार्ग निर्माण गर्ने ।

३. १ देखि ५ कि. मि. सम्मको केबुल कार मार्ग निर्माण गर्ने ।

४. प्रमुख पुलहरू निर्माण गर्ने ।

५. सडक प्रयोजनको लागि सुरुडहरू बनाउने ।

६. राष्ट्रिय राजमार्ग तथा सहायक सडकहरूको स्तरवृद्धि, पुनर्स्थापना तथा पुनः निर्माण गर्ने ।

(उ) आवास, भवन तथा शहरी विकास क्षेत्र :

१. ५,००० वर्गमिटर क्षेत्रफलभन्दा माथि १०,००० वर्गमिटर क्षेत्रफलसम्मको Built Up Areaज् Floor Area भएको Residential, Commercial and Their Combination को भवन निर्माण गर्ने ।

२. १,००० देखि २,००० जनासम्म एकैपटक आगमन तथा निगमन हुने सिनेमा हल, थिएटर, Community Hall, Stadium, Concert Hall, Spot Complex निर्माण गर्ने ।

३. १ हेक्टरदेखि ४ हेक्टरसम्मको क्षेत्रमा आवास विकास गर्ने ।

४. १० हेक्टरदेखि १०० हेक्टरसम्मको जग्गा विकास आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

५. १० हेक्टरभन्दा माथि Hard Surface Pavement (जस्तै - Dry Port, Bus Park, Parking Lot आदि) निर्माण गर्ने ।

६. २०,००० क्यू. मिटरभन्दा माथि माटो पुर्ने तथा माटो काटी कृषि म्भखभयिउ गर्ने ।
७. १० तल्ला वा २५ मिटरभन्दा माथि १६ तल्ला वा ५० मिटरसम्मका भवनहरू निर्माण गर्ने ।

(ऊ) जलस्रोत र ऊर्जा क्षेत्र :

१. विद्युत लाईन निर्माण अन्तर्गत :
 - (क) १३२ के.भी. वा सोभन्दा बढी क्षमताको विद्युतप्रसारण लाइन निर्माण गर्ने ।
 - (ख) विद्यमान २२० के.भी. वा सोभन्दा बढी क्षमताको विद्युत प्रसारण लाइनबाट ट्याप गरी नयाँ आउटडोर सबस्टेशन निर्माण गर्ने ।
- १क. यस नियमावलीमा अन्यत्र जुसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि विद्युत प्रसारण लाइननिर्माण गर्दा जतिसुकै वन क्षेत्र उपयोग गर्नुपर्ने भए तापनि प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण मात्र पर्याप्त हुनेछ । तर यसरी विद्युत प्रसारण लाइन निर्माण गर्दा रुख कटान गर्नु परेमा एक रुख कटान भएकोमा त्यसको न्यूनतम पच्चीसको अनुपातमा रुख रोपेर हुर्काएको हुनु पर्नेछ ।
२. विद्युत उत्पादन अन्तर्गत :
 - (क) १ मेगावाटदेखि ५० मेगावाट क्षमतासम्मको जलविद्युत उत्पादन आयोजना निर्माण गर्ने ।
 - (ख) १ मेगावाटदेखि ५ मेगावाट क्षमतासम्मको खनिज तेल वा ग्याँसबाट विद्युत उत्पादनआयोजना सञ्चालन गर्ने ।
३. सिंचाईको नयाँ प्रणाली अन्तर्गत :-
 - (क) २५ देखि ५०० हेक्टरसम्मको क्षेत्र सिँचाई गर्ने ।

(ख) भिरालो पाखा र पर्वतीय क्षेत्रमा २५ देखि २०० हेक्टरसम्मको क्षेत्र सिँचाई गर्ने ।

४. सिँचाईको पुनरुत्थान प्रणाली अन्तर्गत :

(क) विद्यमान प्रणाली अन्तर्गतका सिँचाई आयोजनाहरूमा नयाँ हेडवर्क्स निर्माण वा मूल नहर परिवर्तन हुने कुनै पनि पुनरुत्थान आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

५. २५ जनादेखि १०० जनासम्म स्थायी बसोबास भएका जनसंख्या विस्थापित गर्ने कुनै पनि जलस्रोत विकास कार्य ।

६. १० कि.मि. भन्दा बढी लम्बाईको नदी नियन्त्रणको कार्य गर्ने ।

(ऊ१) नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्र :

(क) १ मेगावाटदेखि १० मेगावाट क्षमतासम्मको सौर्य ऊर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(ख) १ मेगावाटदेखि १० मेगावाट क्षमतासम्मको वायु ऊर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(ग) ०.५ मेगावाटदेखि २ मेगावाट क्षमतासम्मको जैविक ऊर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(ए) पर्यटन क्षेत्र :

१. ५० शैयादेखि १०० शैयासम्मको होटल स्थापना र सञ्चालन गर्ने ।

२. विद्यमान विमान स्थलको क्षेत्रफल थप्ने ।

३. माछा वा अन्य जलचर भएको कुनै नदी वा तालमा इन्जिन जडित उपकरण र इन्धनज्वलन गरी व्यापिड कार्य सञ्चालन गर्ने ।

४. तालमा स्थापना हुने हाउस बोट (तैरने घर) सञ्चालन गर्ने ।

(ऐ) खानेपानी क्षेत्र :

१. २०० हेक्टरसम्मको क्षेत्रमा फैलिएको वर्षादको पानी सङ्कलन गर्ने तथा सोही क्षेत्रफलमाभएका पानीका स्रोतहरूको प्रयोग गर्ने ।
२. सेफ इल्ड १ क्यूसेकसम्मको सतही पानीको स्रोत र पानीको ५० प्रतिशतसम्म सुख्खासमयमा आपूर्ति गर्ने ।
३. प्रति सेकेण्ड २५ लिटर भन्दा बढीको दरले पानी प्रशोधन गर्ने ।
४. भूमिगत पानीको स्रोत विकासका लागि कूल एक्यूफरको ५० प्रतिशतसम्म रिचार्ज गर्ने ।
५. सुरुङ निर्माण गरी खानेपानी सञ्चालन गर्ने ।
६. खानेपानी आयोजना सञ्चालन गर्नको लागि २५ देखि १०० जनासम्म जनसंख्या विस्थापनगर्ने ।
७. पानीको श्रोतको माथिल्लो भागमा ५०० जनसंख्यासम्मको बसोबास गराउने ।
८. पाँच हजारदेखि बीस हजारसम्मको जनसंख्यालाई खानेपानी आपूर्ति गर्ने ।
९. दश हजारदेखि एक लाखसम्म मानिसहरूलाई खानेपानी आपूर्ति गरी नयाँ स्रोत जोड्ने ।
१०. १ कि. मि. भन्दा बढीको रिभर ट्रेनिङ्ग एण्ड डाइभर्सन् सम्बन्धी काम गर्ने ।
११. ट्रिटमेन्ट सहितको ढल निकास सिष्टम समावेश भएका खानेपानी आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(ओ) फोहोर मैला व्यवस्थापन क्षेत्र :

१. घर एवं आवास क्षेत्रहरूबाट निस्कने फोहोरमैलाको सम्बन्धमा देहायको काम गर्ने:-

- (क) वार्षिक १,००० देखि ५,००० टनसम्म फोहोरमैला जमिनमा भर्ने ।
- (ख) ५ देखि १० हेक्टरसम्मको क्षेत्रमा फैलिएको ट्रान्सफर स्टेशन र रिसोर्स रिकोभरी एरियासम्बन्धी काम ।
- (ग) ५ देखि १० हेक्टरसम्मको क्षेत्रमा फैलिएको रसायन, यान्त्रिक वा जैविक तरिकाबाटफोहोरमैला छनौट, केलाउने, तह लगाउने र पुनः प्रयोग गर्ने ।
- (घ) ५ देखि १० हेक्टरसम्मको क्षेत्रमा फैलिएको कम्पोष्ट प्लाण्ट सम्बन्धी काम गर्ने ।
- (ङ) ५० लाखभन्दा बढी लागतको ढल निकास आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(औ) कृषि क्षेत्र :-

- १. पहाडमा १ हेक्टरसम्म र तराईमा ५ हेक्टरसम्म राष्ट्रिय वन फडानी गरी कृषिको लागि प्रयोग गर्ने ।
- २. निर्माण सम्बन्धी देहायको काम गर्ने ।
 - (क) ३०,००० वटाभन्दा बढी पंक्षी जाति पाल्नको लागि निर्माण कार्य गर्ने ।
 - (ख) १,००० वटाभन्दा बढी ठूला चौपायाहरू पाल्नको लागि निर्माण कार्य गर्ने ।
 - (ग) ५००० वटाभन्दा बढी साना चौपायाहरू (भेडा, बाख्रा) पाल्नको लागि निर्माण कार्य गर्ने ।
 - (घ) ०.५ हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रमा कृषि थोक बजार स्थापना गर्ने ।
 - (ङ) इजाजत प्राप्त बधशाला निर्माण गर्ने ।

३. म्याद नाघेका विषादीको (सूचित विषादीहरूको हकमा मात्र) भण्डारण तथा विसर्जन गर्ने ।
४. रासायनिक मल (इनअर्गानिक फर्टिलाईजर) र रासायनिक विषादि (इनअर्गानिक पेन्टिसाईट) उत्पादन, संश्लेषण (फर्मूलेशन), रिप्याकेजिङ, भण्डारण तथा डिस्पोजल गर्ने ।
५. केमिकल फर्टिलाईजर (ब्लेण्डिङ्ग) तथा किटनाशक औषधि (ब्लेण्डिङ्ग) उत्पादन गर्ने उद्योगस्थापना गर्ने ।

(अं) स्वास्थ्य क्षेत्र :

१. २५ देखि १०० शैयासम्मको अस्पताल वा नर्सिङ्ग होम वा चिकित्सा व्यवसाय (अध्ययनअध्यापन समेत) सञ्चालन गर्ने

(अ:) खण्ड (अ) देखि (अं) सम्म उल्लेखित र सो भन्दा कमस्तरका प्रस्तावहरू तथा अनुसूची-२ मा उल्लेखित प्रस्ताव भन्दा कमस्तरका प्रस्तावहरू बाहेक पाँच करोड रुपैयाँदेखि पच्चीस करोड रुपैयाँसम्म लागत लाग्ने कुनै विकास कार्य, भौतिक क्रियाकलाप वा भू-उपभोगको परिवर्तन गर्ने कुनै योजना, आयोजना वा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

अनुसूची २

(नियम ३ सँग सम्बन्धित)

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने प्रस्तावहरू

(अ) वन क्षेत्र :

१. १०० रोपनीभन्दा बढीको क्षेत्रफलमा एकल प्रजातिका स्वदेशी विरुवा एउटै ब्लकमा वृक्षारोपण गर्ने ।
२. सम्बन्धित ठाउँमा परीक्षण भई वृक्षारोपणको लागि उपयुक्त भएका आयातित प्रजातिका विरुवाहरू ५० रोपनीभन्दा बढी क्षेत्रफलमा वृक्षारोपण गर्ने ।
३. ५० हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रफलको वन कबुलियती वनको रूपमा दिने ।
४. सरकारद्वारा वन अनुसन्धानको प्रयोजनार्थ वार्षिक ३० हेक्टरभन्दा बढीका राष्ट्रिय वन सरपट कटान गर्ने ।
५. कच्चा पदार्थको लागि वनमा आधारित र प्रशोधन विधि प्रयोग हुने वन क्षेत्रको १ कि. मि.भित्र स्थापना गर्ने रोजिन र टर्पेण्टाइन, रबर, प्लाइउड र भेनिर, इटा तथा टायल, सूती कत्था र काठमा आधारित सलाई, पल्प र कागज उद्योग, दाउराबढी खपत गर्ने अलैंची लगायत मध्यम र ठूला चिया उद्योग तथा लौठसल्ला र धूप उद्योग स्थापना गर्ने ।
६. फोहोर तथा प्रदूषण फाल्ने, जडिबुटी र सुगन्धित वनस्पतिको व्यावसायिक तथा औद्योगिक प्रशोधन गर्ने ।
७. वन क्षेत्र, राष्ट्रिय निकुञ्ज, आरक्ष तथा संरक्षित क्षेत्र, मध्यवर्ती क्षेत्र, सिमसार क्षेत्र र वातावरण संरक्षण क्षेत्रमा ५० शैयाभन्दा बढीका रिसोर्ट, होटेल र सफारी तथा मध्यम र ठूला खालका शिक्षण संस्था, अस्पताल र उद्योग स्थापना वा अन्य निर्माण कार्य गर्ने ।

८. वन तथा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन योजना वन पैदावरको परिमाण उल्लेख नभएको अवस्थामा एक जिल्लाबाट एउटै वनक्षेत्र वा धेरै वन क्षेत्रबाट एक पटक वा पटक पटक गरी प्रति प्रजापति वार्षिक ५० मे. टनभन्दा बढीका जरा भिक्ने प्रजातिका वन पैदावार सङ्कलन गर्ने ।
९. वन तथा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन योजनामा वन पैदावारको परिमाण उल्लेख नभएको अवस्थामा एक जिल्लाबाट एउटै वन क्षेत्र वा धेरै वन क्षेत्रबाट एक पटक वा पटक पटक गरी प्रति प्रजाति वार्षिक १०० मे. टनभन्दा बढीका बोक्रा भिक्ने प्रजातिका वन पैदावार सङ्कलन गर्ने ।
१०. प्रचलित कानून अनुसार सङ्कलन गर्न प्रतिबन्ध नलगाइएका एउटै वन क्षेत्र वा धेरै वन क्षेत्र वा एक वा धेरै सिजनमा जरा र बोक्रा जाति, सालसिङ, रिठ्ठा र अमला, तेन्दुपात, भोर्लापात, तेजपात लगायत काठ बाहेकका वन पैदावार एक पटक वा पटक पटक गरी प्रतिप्रजाति वार्षिक १०० टनभन्दा बढी एक जिल्लाबाट सङ्कलन गर्ने ।
११. प्रचलित कानून अनुसार प्रशोधन गरी सारतत्व निकाली निकासी गर्न पाइने प्रजातिहरूको हकमा एउटै वन क्षेत्र वा धेरै वन क्षेत्र वा एक वा धेरै सिजनमा एक जिल्लाबाट प्रति प्रजाति ५० टन भन्दा बढी वन पैदावार सङ्कलन गर्ने ।
१२. वनसँग सम्बन्धित सरकारी निकाय बाहेक अन्य निकायहरूबाट कार्यान्वयन हुने प्रस्तावको लागि ५ हेक्टरभन्दा बढीको वन क्षेत्र कटान गर्ने ।
१३. ७५० हेक्टरभन्दा बढीको वन क्षेत्र एउटै समुदायलाई व्यवस्थापन गर्न हस्तान्तरण गर्ने ।

(आ) उद्योग क्षेत्र :

१. दैनिक ५ लाख लिटरभन्दा बढी क्षमता भएको उमाल्ने र फर्मेन्टेसन सुविधायुक्त ब्रुअरी तथा वाइनरी स्थापना गर्ने ।
२. दैनिक १०० मे. टनभन्दा बढी उत्पादन क्षमता भएको कोरोसिभ, एसिड, अत्काली जस्ता प्राथमिक रसायन उत्पादन (साइट्रिक, टारटनिक, एसेटिक एसिड जस्ता बाहेक) गर्ने ।
३. दैनिक १०,००० वर्ग फिटभन्दा बढी छाला प्रशोधन गर्ने ।
४. रु. ५० करोड भन्दा बढी स्थिर पूँजी लगानी हुने (सिभिल कार्य र मेशिनरी) खानीमा आधारित उद्योग स्थापना गर्ने ।
५. पेट्रोल रसायनिक उत्पादन तथा प्रशोधन (डिजेल, मट्टितेल, लुब्रिकेन्ट्स, प्लाष्टिक, सिन्थेटिक, रबर आदि) गर्ने ।
६. दैनिक ५० टनभन्दा माथि फेरस तथा नन्फेरस (रिरोलिङ्ग, रिमेल्टिङ्ग र फेब्रिकेशन बाहेक)प्रारम्भिक स्मेल्टिङ्ग गरी धातु उत्पादन गर्ने ।
७. दैनिक ३,००० मे. टन भन्दा बढी खाँडसारी वा चिनी उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना गर्ने ।
८. चुनढुंगा वा क्लिंकरमा आधारित दैनिक ३ हजार मे. टन भन्दा बढी उत्पादन क्षमता भएको क्लिंकर वा सिमेन्ट उद्योग स्थापना गर्ने ।
९. दैनिक ५०० मे. टन भन्दा बढी उत्पादन क्षमता भएको चुन उद्योग स्थापना गर्ने ।
१०. एस्वेस्टस उत्पादन गर्ने ।
११. रेडियो विकिरण निष्काशन हुने (न्यूक्लियर/एटोमिक प्रशोधन) उद्योग स्थापना गर्ने ।

१२. दैनिक ५० मे. टनभन्दा बढी औषधिको लागि प्रारम्भिक कम्पाउण्ड (Bulk Drugs)संश्लेषण (Formulation) गर्ने ।
१३. अति घातक (Extremely Hazardous) पदार्थ जस्तै : आइसोनाइड, मर्करी कम्पाण्ड आदि उत्पादन गर्ने ।
१४. नेपाली सेना वा नेपाल प्रहरीले स्थापना वा उत्पादन गर्ने बाहेकका गोली, गट्टा, बारुद लगायतका बिस्फोटक पदार्थ उत्पादन गर्ने ।
१५. दैनिक १०० मे. टनभन्दा बढी उत्पादन क्षमता भएको पल्प वा कागज उद्योग स्थापना गर्ने ।
१६. वार्षिक २ करोड गोटाभन्दा बढी उत्पादन क्षमता भएको इटा टायल उद्योग स्थापना गर्ने ।
१७. दैनिक ५० मे. टन भन्दा माथि हाड, सिङ र खुरको रासायनिक प्रशोधन गर्ने ।
१८. वार्षिक ५० हजार क्यूबिक फिटभन्दा बढी काठ प्रयोग गर्ने स:मिल स्थापना गर्ने ।

(इ) खानी क्षेत्र :

१. खानी उत्खनन् गर्नको लागि १०० जना भन्दा बढी जनसंख्याको स्थायी बसोबास, स्थानान्तरण वा पुनर्वास गर्ने ।
२. खानी उत्खनन कार्यको लागि :-
 - (क) सबै रेडियोधर्मी धातुहरूको उत्पादन गर्न उत्खनन् कार्य गर्ने ।
 - (ख) अन्य धातुहरू उत्पादन गर्न भूमिगत उत्खनन् भए दैनिक २०० टनभन्दा बढी रसतही उत्खनन् भए दैनिक १,२०० टनभन्दा बढी उत्खनन्को कार्य गर्ने ।

- (ग) अधातु खनिज उत्पादन गर्न गरिने भूमिगत उत्खनन् भए दैनिक २०० मेट्रिक टन भन्दाबढी र सतही उत्खनन् भए दैनिक ४,८०० मेट्रिक टनभन्दा बढी उत्खनन्को कार्य गर्ने ।
- (घ) साधारण निर्माणमुखी ढुङ्गा, डेकोरेटिभ ढुङ्गा, बालुवा, ग्राभेल र औद्योगिक माटोको उत्खनन्का लागि दैनिक ३०० क्यु.मि. भन्दा बढी उत्खनन् कार्य गर्ने ।
- (ङ) कोईला तथा मट्टिकोईला उत्पादन गर्न गरिने भूमिगत उत्खनन् भए दैनिक २०० टनभन्दा बढी र सतही उत्खनन् भए दैनिक ४०० टनभन्दा बढी उत्खनन् कार्य गर्ने ।
- (च) दैनिक १ लाख घनमिटरभन्दा बढी प्राकृतिक ग्याँस (Biogenic Natural Gas) उत्पादन कार्य गर्ने ।
- (छ) पेट्रोलियम पदार्थको उत्खनन् र प्रशोधन सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- (ज) नदी नाला सतहबाट दैनिक २५० घनमिटर भन्दा बढी बालुवा, ग्राभेल (गिर्खा माटो) निकाल्ने ।
- तर नदी नाला सतहबाट विकास निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने रोडा, ढुङ्गा, बालुवा, गिट्टी, ग्राभेल (गिर्खा), माटो निकाल्नको लागि प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण मात्र गरे पुग्नेछ ।

(ई) सडक क्षेत्र :

१. देहायका सडकहरू निर्माण गर्ने :
 - (क) राष्ट्रिय राजमार्ग
 - (ख) प्रमुख सहायक सडकहरू
२. ५० कि. मि. भन्दा लामो रज्जुमार्ग निर्माण गर्ने ।

३. ५ कि. मि. भन्दा लामा केबुलकार मार्ग निर्माण गर्ने ।

(उ) आवास, भवन तथा शहरी विकास क्षेत्र :

१. १०,००० वर्गमिटर क्षेत्रफलभन्दा माथिको Built Up Area वा Floor Area भएको Residential, Commercial and Their Combination को भवन निर्माण गर्ने ।
२. २,००० जनाभन्दा बढी एकै पटक आगमन तथा निगमन हुने सिनेमा हल, थिएटर, Community Hall, Stadium, Concert Hall, Spot Complex निर्माण गर्ने ।
३. ४ हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रमा आवास विकास गर्ने ।
४. १०० हेक्टरभन्दा माथिको जग्गा विकास आयोजना सञ्चालन गर्ने ।
५. १६ तल्ला वा ५० मिटर भन्दा माथिका भवनहरू निर्माण गर्ने ।

(ऊ) जलस्रोत र ऊर्जा क्षेत्र :

१. ५० मेगावाटभन्दा बढी क्षमताको जलविद्युत उत्पादन आयोजना निर्माण गर्ने ।
२. विद्युत उत्पादन अन्तर्गत :
 - (क) १ मेगावाटभन्दा बढीको कोइला वा आणविक विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालनगर्ने ।
 - (ख) ५ मेगावाटभन्दा बढीको खनिज तेल वा ग्याँसबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालनगर्ने ।
४. सिंचाईको नयाँ प्रणाली अन्तर्गत :-
 - (क) उपत्यका र टारमा ५०० हेक्टरभन्दा बढीको क्षेत्र सिंचाई गर्ने ।
 - (ग) भिरालो पाखा र पर्वतीय क्षेत्रमा २०० हेक्टर भन्दा बढी क्षेत्र सिंचाई गर्ने ।

५. १०० जनाभन्दा बढी स्थायी बसोबास भएका जनसंख्या विस्थापित गर्ने कुनै पनि जलस्रोत विकास कार्य गर्ने ।
६. बहुउद्देश्यीय जलाशयको निर्माण गर्ने ।
७. एउटा जलाधार क्षेत्रबाट अर्को जलाधार क्षेत्रमा पानी फर्काई (इन्टर बेसिन वाटर ट्रान्सफर) उपयोग गर्ने ।

(ऊ१) नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्र :

- (क) १० मेटावाटभन्दा बढी क्षमताको सौर्य ऊर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने।
- (ख) १० मेटावाटभन्दा बढी क्षमताको वायु ऊर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने।
- (ग) २ मेटावाटभन्दा बढी क्षमताको जैविक ऊर्जाबाट विद्युत उत्पादन आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(ए) पर्यटन क्षेत्र :

१. १०० शैयाभन्दा बढीको होटल निर्माण, स्थापना र सञ्चालन गर्ने ।
२. नयाँ विमानस्थल निर्माण गर्ने ।

(ऐ) खानेपानी क्षेत्र :

१. २०० हेक्टर भन्दा बढी क्षेत्रमा फैलिएको वर्षादको पानी संकलन गर्ने तथा सोही क्षेत्रफलमा भएको पानीका स्रोतहरूको प्रयोग गर्ने ।
२. सेफ इल्ड १ क्युविकभन्दा बढी सतही पानीको स्रोत र सो पानीको स्रोतको सम्पूर्ण भागसुख्खा समयमा आपूर्ति गर्ने ।
३. भूमिगत पानीको स्रोत विकासका लागि कूल एक्यूफरको ५० प्रतिशत भन्दा बढी रिचार्जगर्ने ।
४. खानेपानी आयोजना सञ्चालन गर्नको लागि १०० जनाभन्दा बढी जनसंख्या विस्थापित गर्ने ।

५. पानीको स्रोतको माथिल्लो भागमा ५०० जनाभन्दा बढीको जनसंख्या बसोबास गराउने ।
६. पचास हजार भन्दा बढी जनसंख्यालाई खानेपानी आपूर्ति गर्ने ।
७. एक लाख भन्दा बढी मानिसहरूलाई खानेपानी आपूर्ति गरी नयाँ स्रोत जोड्ने ।
८. जैविक एवं रासायनिक प्रदूषणहरू हुने पोयन्ट र नन् पोयन्ट स्रोतहरू वा तिनबाट प्रभावित हुन सक्ने भूमिगत जलस्रोतको ओभर माइनिङ्ग गर्ने ।
९. प्रति सेकेण्ड २५ लिटरभन्दा बढी पानीको स्रोत उपयोग गर्ने खानेपानी स्रोत सम्बन्धी बहुउद्देश्यीय आयोजना सञ्चालन गर्ने ।

(ओ) फोहोर मैला व्यवस्थापन क्षेत्र :

१. १०,००० भन्दा बढी जनसंख्यालाई टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यले सञ्चालन हुने फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्य गर्ने ।
२. घर एवं आवास क्षेत्रहरूबाट निस्कने फोहोरमैलाको सम्बन्धमा देहायको काम गर्ने:
 - (क) वार्षिक ५,००० टन भन्दा बढी फोहोरमैला जमिनमा भर्ने ।
 - (ख) १० हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रमा फैलिएको ट्रान्सफर स्टेशन र रिसोर्स रिकोभरी एरियासम्बन्धी काम गर्ने ।
 - (ग) १० हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रमा फैलिएको रसायन, यान्त्रिक वा जैविक तरिकाबाट फोहोरमैला छनौट, केलाउने, तह लाउने र पुनः प्रयोग गर्ने
 - (घ) १० हेक्टरभन्दा बढी क्षेत्रमा फैलिएको कम्पोष्ट प्लान्ट सम्बन्धी काम गर्ने ।

(ड) कम्तीमा १०,००० जनसंख्या भएको शहरी क्षेत्रबाट निस्कने फोहोरमैला गाड्ने काम गर्ने ।

३. देहायको प्रकृति र जुनसुकै स्तरका खतरापूर्ण फोहोरमैला सम्बन्धी देहायका निर्माण सम्बन्धी काम गर्ने:-

(क) फोहोरमैला संयन्त्र निर्माण ।

(ख) फोहोरमैला रिकोभरी प्लान्ट निर्माण ।

(ग) फोहोरमैला भर्ने, थुपार्ने वा गाड्ने ठाउँको निर्माण ।

(घ) फोहोरमैला भण्डारण गर्ने ठाउँको निर्माण ।

(ड) फोहोरमैला ट्रिटमेण्ट सुविधाको निर्माण ।

४. घातक फोहोर पदार्थ सम्बन्धी देहायका काम गर्ने:-

(क) २५ वर्षभन्दा बढी आधा आयु भएको कुनै पनि रेडियोधर्मी वस्तुहरूको निष्काशन र व्यवस्थापन गर्ने ।

(ख) पचास लेथल डोज भएको कुनै पनि रेडियोधर्मी वस्तुहरूको निष्काशन र व्यवस्थापन गर्ने ।

(ग) कम्तीमा २५ शैया भएको स्वास्थ्य केन्द्र वा अस्पताल वा नर्सिङ्ग होमबाट निस्कने जैविक घातक पदार्थहरूको अन्तिम निष्काशन व्यवस्थापन गर्ने ।

(घ) कुनै पनि घातक पदार्थलाई भष्म वा पुनः प्रयोग गर्नको लागि १ हेक्टर वा सोभन्दा बढी क्षेत्रफल जमिन र ऊर्जा सम्बन्धी कुनै काम गर्ने ।

(औ) कृषि क्षेत्र :

१. १ हेक्टरभन्दा बढी सरकारी वन फडानी गरी कृषिको लागि प्रयोग गर्ने ।

२. कृषियोग्य भूमिमा शहरीकरण गर्ने ।

३. जीवनाशक विषादी (सूचित विषादीहरूको हकमा मात्र) प्लाण्ट स्थापना गर्ने ।

(अं) स्वास्थ्य क्षेत्र :

१. १०० शैयाभन्दा बढीको अस्पताल वा नर्सिङ्ग होम वा चिकित्सा व्यवसाय (अध्ययन/अध्यापन समेत) संचालन गर्ने ।

(अः) देहायको क्षेत्रमा कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने भएमा :

१. ऐतिहासिक, साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक क्षेत्र ।

२. राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष र संरक्षण क्षेत्र ।

तर राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, सीमसार र संरक्षण क्षेत्रका नदी नाला सतहबाट विकास निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने रोडा, ढुङ्गा, बालुवा, गिट्टी, ग्राभेल (गिर्खा), माटो निकाल्नको लागि प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण मात्र गरे पुग्नेछ ।

३. सार्वजनिक खानेपानी आपूर्तिको मुख्य स्रोतहरू रहेको क्षेत्र ।

(अः१) खण्ड (अ) देखि खण्ड (अं) सम्म उल्लिखित र सोभन्दा कम स्तरका प्रस्तावहरू तथा अनुसूची - १ मा उल्लिखित र सोभन्दा कम स्तरका प्रस्तावहरू बाहेक पच्चीस करोड रुपैयाँभन्दा बढी लागत लाग्ने कुनै विकास कार्य, भौतिक क्रियाकलाप वा भू-उपयोगको परिवर्तन गर्ने कुनै योजना, आयोजना वा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

अनुसूची - ३
(नियम ५ सँग सम्बन्धित)

प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणको कार्यसूची

१. प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम र ठेगाना :
२. प्रस्तावको :
 - (क) सामान्य परिचय
 - (ख) प्रस्तावको सान्दर्भिकता
३. प्रतिवेदन तयार गर्दा अपनाउनु पर्ने विधि ।
४. प्रतिवेदन तयार गर्दा विचार गर्न पर्ने नीति, ऐन, नियम तथा निर्देशिकाहरू
५. प्रतिवेदन तयार गर्दा लाग्ने :
 - (क) समय
 - (ख) अनुमानित बजेट
६. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने खास प्रभाव :
 - (क) सामाजिक-आर्थिक
 - (ख) साँस्कृतिक-भौतिक
 - (ग) रसायनिक
 - (घ) जैविक
७. प्रस्ताव कार्यान्वयनका विकल्पहरू :
 - (क) डिजाइन
 - (ख) आयोजना स्थल
 - (ग) प्रविधि र सञ्चालन विधि, समय तालीका, प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ
 - (घ) अन्य कुराहरू
८. प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने प्रभावको रोकथामका कुराहरू ।
९. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा अनुगमन गर्नु पर्ने कुराहरू ।
१०. अन्य आवश्यक कुराहरू ।

अनुसूची - ४

(नियम ५ सँग सम्बन्धित)

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको कार्यसूची

१. प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम र ठेगाना :
२. प्रस्तावको सामान्य परिचय ।
३. प्रतिवेदन तयार गर्दा आवश्यक पर्ने तथ्यांक र तथ्यांकहरू संकलन विधि ।
४. प्रतिवेदन तयार गर्दा विचार गर्नुपर्ने नीति, ऐन, नियम र निर्देशिकाहरू,
५. प्रतिवेदन तयार गर्दा लाग्ने :
 - (क) समय
 - (ख) अनुमानित खर्च
 - (ग) आवश्यक पर्ने विशेषज्ञ
६. प्रतिवेदन तयार गर्नको लागि निर्धारण गरिएको क्षेत्र ।
७. प्रतिवेदन कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभावहरू :
 - (क) सामाजिक-आर्थिक
 - (ख) साँस्कृतिक-भौतिक
 - (ग) रसायनिक
 - (घ) जैविक
८. प्रस्ताव कार्यान्वयनका अन्य विकल्पहरू :
 - (क) डिजाइन,

(ख) आयोजना स्थल

(ग) प्रविधि र सञ्चालन विधि, समय तालीका, प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ

(घ) वातावरण व्यवस्थापन प्रणाली

(ङ) प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा उत्पन्न हुने जोखिम स्वीकार गर्न सकिने वा नसकिने

(च) अन्य कुराहरू

९. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा देखिने नकारात्मक प्रभावहरू हटाउने उपायहरू
१०. प्रस्तावको लागत प्रतिफलको विवरण ।
११. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा अनुगमन गर्नु पर्ने कुराहरू ।
१२. प्रतिवेदन तयार गर्दा उल्लेख गर्नु पर्ने सान्दर्भिक सूचना, सन्दर्भ सूची, परिशिष्ट, नक्सा, फोटो, चित्र, तालीका, चार्ट, ग्राफ र प्रश्नावलीहरू ।

अनुसूची - ५

(नियम ७ सँग सम्बन्धित)

प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण सम्बन्धी प्रतिवेदन तयार गर्दा खुलाउनु पर्ने कुराहरू

१. प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम र ठेगाना :
२. प्रस्तावको सारांश : (प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावका सम्बन्धमा देहायका कुराहरू संक्षेपमा उल्लेख गर्ने)
 - (क) प्रस्तावको उद्देश्य,
 - (ख) भू-उपयोगमा पर्ने असर,
 - (ग) वातावरणमा पर्ने प्रतिकूल प्रभाव, मानव जीवनमा पर्ने असर, जनसंख्याको चाप,
 - (घ) स्थानीय चिज वस्तुमा हुने क्षति,
 - (ङ) अन्य आवश्यक कुराहरू ।
३. प्रस्तावको सम्बन्धमा देहायका कुरा स्पष्ट खुलाउनु पर्ने :
 - (क) प्रस्तावको किसिम
 - (१) प्रशोधन गर्ने
 - (२) उत्पादन गर्ने
 - (३) जडान गर्ने
 - (४) सर्भिस डेलिभरी
 - (५) अन्य
 - (ख) डेलिभरी गर्ने भए के कस्तो वस्तु डेलिभरी गर्ने
 - (ग) प्रस्तावको-
 - (१) जडान क्षमता

- (२) प्रतिदिन वा वर्ष कति घण्टा सञ्चालन हुने
- (घ) प्रयोग गरिने सामग्री (परिमाण र वर्ष उल्लेख गर्ने)
- (ङ) प्रस्ताव कार्यान्वयन हुँदा निष्कासन हुने (कति समय सञ्चालन हुँदा कति परिमाणमा निष्कासन हुने हो) खुलाउनु पर्ने ।
- (१) ठोस
- (२) तरल
- (३) हावा
- (४) ग्यास
- (५) ध्वनि
- (६) धूलो
- (७) अन्य
- (च) प्रयोग हुने ऊर्जाको:-
 - (१) किसिम
 - (२) स्रोत
 - (३) खपत हुने परिमाण (प्रतिघण्टा, दिन र वर्षमा)
- (छ) जनशक्तिको आवश्यकता कति पर्ने
- (ज) प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने
 - (१) कुल पूँजी
 - (२) चालु पूँजी
 - (३) जमिनको क्षेत्रफल
 - (४) भवन र तिनका किसिम
 - (५) मेसिनरी औजार
 - (६) अन्य

(भ) प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको विस्तृत विवरण:

(१) नक्सा

(२) सो क्षेत्र र वरिपरिको जनसंख्या र बसोबासको स्थिति

(३) प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने क्षेत्रको आसपासमा कुनै संवेदनशील चिज वा वस्तु रहेको भए त्यस्ता चिज वस्तुको विवरण

(४) हालको स्थिति

(५) पानीको स्रोत

(६) फोहोरमैला फ्याँक्ने वा प्रशोधन गर्ने व्यवस्था

(७) प्रस्ताव कार्यान्वयन हुने ठाउँमा आवात जावत गर्ने बाटो

(ज) उत्पादन प्रक्रिया

(ट) प्रविधिको विवरण

(ठ) अन्य आवश्यक कुराहरू

४. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभावहरू :

(क) सामाजिक, आर्थिक र साँस्कृतिक क्षेत्रमा पर्ने प्रभाव

(१) मानव स्वास्थ्यमा पर्ने प्रभाव

(२) खेती योग्य जमिनको क्षय

(३) वन जंगलको क्षय

(४) सामाजिक, साँस्कृतिक र धार्मिक मूल्य मान्यतामा हुने परिवर्तन

(५) अन्य

(ख) जैविक प्रभावहरू

(१) जनसंख्या

- (२) वनस्पति तथा जीवजन्तु
- (३) प्राकृतिक वासस्थान र समुदाय
- (ग) भौतिक प्रभावहरू
 - (१) जमिन
 - (२) वायुमण्डल
 - (३) पानी
 - (४) ध्वनि
 - (५) मानव निर्मित वस्तुहरू
 - (६) अन्य
- ५. प्रभाव कार्यान्वयनका विकल्पहरू :
 - (१) डिजाइन
 - (२) आयोजना स्थल
 - (३) प्रक्रिया, समय-तालिका
 - (४) प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ
 - (५) अन्य कुराहरू
- ६. प्रस्तावको कार्यान्वयन गर्दा वातावरणमा पर्ने प्रभावलाई कम वा रोकथाम गर्ने उपायहरू ।
- ७. प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा अनुगमन गर्नु पर्ने कुराहरू ।
- ८. अन्य आवश्यक कुराहरू ।

द्रष्टव्य : प्रतिवेदन तयार गर्दा आवश्यकतानुसार तथ्यांक, नक्सा, चित्र, तालीका, चार्ट, ग्राफ आदि संलग्न गर्नु पर्ने छ ।

अनुसूची - ६

(नियम ७ सँग सम्बन्धित)

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार गर्दा खुलाउनु पर्ने कुराहरू

१. प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम र ठेगाना:
२. प्रस्तावको सारांश : (प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावका सम्बन्धमा देहायका कुराहरू उल्लेख गर्ने)
 - (क) प्रस्तावको उद्देश्य,
 - (ख) भू-उपयोगमा पर्ने असर,
 - (ग) वातावरणमा पर्ने प्रतिकूल प्रभाव, मानव जीवनमा पर्ने असर, जनसंख्याको चाप,
 - (घ) स्थानीय चिज वस्तुमा हुने क्षति,
 - (ङ) अन्य आवश्यक कुराहरू ।
३. प्रतिवेदनको सारांश : वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धी प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका कुराहरूको संक्षिप्त विवरण ।
४. प्रस्तावको विवरण:
 - (क) प्रस्तावको प्रविधिक, भौगोलिक, वातावरणीय, आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक तथा भौतिकपक्ष उल्लेख गर्ने ।
 - (ख) प्रस्तावको कार्यान्वयनको प्रत्येक चरणमा गरिने कार्यहरूको उद्देश्य, कार्यनीति तथा कार्यतालिका उल्लेख गर्ने ।
५. प्रस्तावको आधारभूत जानकारी: प्रस्तावको प्रकृति अनुसार मूल्याङ्कन गरिने क्षेत्रको भू-भौतिक, साँस्कृतिक, जैविक तथा सामाजिक, आर्थिक

परिस्थितिका साथै प्रस्ताव सञ्चालन हुनु भन्दा पहिला हुन सक्ने कुनै परिवर्तनका बारेमा आधारभूत जानकारी उल्लेख गर्ने । उपलब्ध हुन नसक्ने कुनै तथ्यांक तथा अध्ययनले समेट्न नसक्ने विषय वस्तुहरू भए सो पनि उल्लेख गर्ने ।

६. वातावरणीय प्रभावको पहिचान : प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा वातावरणको देहायका क्षेत्रमा पर्नसक्ने अनुकूल तथा प्रतिकूल प्रभावहरूको उल्लेख गर्ने तथा सम्भव भएसम्म समय र कार्यतालिका अनुसार सम्भावित प्रभावहरूको अनुमान गर्ने र परिमाण तोक्ने :

- (क) प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट लाभदायी वा प्रतिकूल प्रभाव पर्ने समय र भौगोलिक क्षेत्र ।
- (ख) प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट निष्काशन हुने फोहोरमैला र प्रदूषणका प्रभावहरू ।
- (ग) प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्ष र समग्र (कुमुलेटीभ) प्रभावहरू ।

७. प्रस्तावको विकल्प विश्लेषण: देहायको विषयमा विश्लेषण गर्नु पर्ने:-

- (क) प्रस्तावको डिजाइन, आयोजना स्थल, प्रविधि र सञ्चालन विधि, समय तालिका, प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ आदिको विषयमा ।
- (ख) प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा आवश्यक पर्ने स्थिर पूँजी र चालू पूँजी, स्थानीय अनुकूलता, संस्थागत तालिम र सुपरिवेक्षणको आवश्यकताहरूका आधारमा तुलना गर्ने र सम्भवभएसम्म प्रत्येक वैकल्पिक उपायको वातावरणीय लागत प्रतिफल तथा आर्थिक महत्वकोबारेमा ।
- (ग) प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा पर्ने अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन प्रतिकूल असरहरू ।

(घ) प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्दा प्रयोग हुने ऊर्जा र त्यस्तो ऊर्जा बचत गर्न अपनाइने उपायहरू ।

(ङ) प्रस्ताव कार्यान्वयन नगरेमा हुन सक्ने परिणामको विश्लेषण ।

८. वातावरणीय प्रभाव कम गर्ने उपायहरू :

(क) वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव पार्न सक्ने सबै क्रियाकलापहरूको लागि अपनाउनु पर्ने व्यावहारिक सुरक्षात्मक उपायहरू उल्लेख गर्ने ।

(ख) सुरक्षात्मक उपायहरूद्वारा वातावरणमा पर्ने प्रभाव पूर्ण रूपमा हटाउन नसकिने भएमा क्षतिपूर्तिका सम्बन्धमा उल्लेख गर्ने । अन्य सम्भावित विकल्पहरूसँग तुलना गरी सुरक्षाका उपायहरू खर्चका दृष्टिकोणबाट कतिको प्रभावकारी छन् भन्ने कुराका विश्लेषण गर्ने ।

(ग) अन्य सम्भावित विकल्पहरूसँग तुलना गरी सुरक्षाका उपायहरू खर्चका दृष्टिकोणबाट कतिको प्रभाव परेका छन् भन्ने कुरामा विश्लेषण गर्ने ।

९. वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाका सम्बन्धमा उल्लेख गर्ने ।

१०. नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्थाको समीक्षा: प्रस्तावको प्रकृति र स्तरका आधारमा सम्बन्धित नीति तथा ऐन नियमहरूको समीक्षा गर्ने । कुनै नीति तथा कानुनी व्यवस्थामा सुधार गर्नु पर्नेभए सो उल्लेख गर्ने ।

११. प्रस्तावको अनुगमन: प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा पर्ने प्रभावका सम्बन्धमा गरिने अनुगमनको तरिका, अनुगमन गर्ने निकाय र समय-तालिका, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका सूचकआदि उल्लेख गर्ने ।

१२. वातावरणीय परीक्षणको ढाँचा तथा त्यसको सार्थकताका बारेमा उल्लेख गर्ने ।

१३. सन्दर्भ सामग्रीहरू : प्रतिवेदन तयार गर्दा उद्धृत गरिएका सन्दर्भहरूको प्रकाशन सम्बन्धी सूची निम्नलिखत आधारमा बनाउने:-

(क) लेखक,

(ख) प्रकाशित भएको मिति,

(ग) उद्धृत गरिएका सामग्रीको शीर्षक,

(घ) उद्धृत गरिएका प्रकाशन वा पत्रिकाको नाम,

(ङ) वर्ष, खण्ड, अंक आदि (भएको खण्डमा),

(च) पृष्ठ

१४. परिशिष्टका देहायका कुराहरू समावेश गर्ने:

(क) भू-बनोट, भौगोलिक स्थिति, भू-उपयोग, भू-क्षमता र अध्ययनसँग सम्बन्धित नक्साहरू,

(ख) सम्भव भएसम्म प्रस्ताव कार्यान्वयन स्थल तथा त्यस वरिपरिका क्षेत्रहरूको हवाई फोटोहरू,

(ग) स्थलगत अनुसन्धानका लागि प्रयोग गरिएका प्रश्नावली वा विषयवस्तुको सूची,

(घ) चार्ट तथा चित्रहरू जस्ता वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित कुराहरू,

(ङ) जलवायु तथा हावापानी सम्बन्धी तथ्यांक (समयको आधारमा क्रमबद्ध गरी),

- (च) प्रस्ताव कार्यान्वयन स्थलका वनस्पति तथा जीवजन्तुको तथ्यांक,
- (छ) भौगर्भिक तथा जोखिम मूल्याङ्कन तथ्यांक (प्राप्त गर्न सकिने भएमा),
- (ज) उपलब्ध हुन सक्ने भएमा आयोजना सञ्चालन गर्नु अघि र पछिका हावा र पानीको गुणस्तरतथा ध्वनीको स्तर सम्बन्धी जानकारी,
- (झ) वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कनसँग सान्दर्भिक म्याट्रिक्स वा क्रमबद्ध रेखाचित्र,
- (ञ) नक्शा, स्लाइड, रेकर्डहरू तथा भिडियो फिल्म जस्ता सहायक श्रव्य दृश्य सामग्री,
- (ट) बाली लगाउने तरिका, पशुपालन, माटोको गुण, रासायनिक मल प्रयोग गर्ने मात्रा सम्बन्धी तथ्यांक,
- (ठ) अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्दा प्रयोग गरिएका लिखित सामग्रीहरूको सन्दर्भ सूची,
- (ड) आमन्त्रित व्यक्तिहरू तथा सहभागीहरूको सूची तथा सम्बन्धित संस्थाहरू बीचको छलफल, भेला र बैठकको रेकर्डहरू तथा छलफल र अनुगमनको छोटो जानकारी,
- (ढ) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको तयारीमा संलग्न अध्ययन टोलीको व्यक्ति तथासंस्थाहरूको नामावली,
- (ण) अध्ययनको क्रममा सम्पर्क गरिएका व्यक्ति तथा संस्थाहरूको नाम, ठेगाना र टेलिफोन नम्बर ।

अनुसूची - ७

(नियम १४ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र लिनुपर्ने उद्योगहरू :

१. ब्लेण्डिङ प्रक्रियाबाट मदिरा उत्पादन गर्ने तथा उमाल्ने र फर्मेन्टेशन सुविधायुक्त डिस्टिलरी सम्बन्धी ।
२. फर्मेन्टेशन सुविधायुक्त ब्रुअरी र वाईनरी सम्बन्धी ।
३. कोरोसिभ, एसिड, अल्काली जस्ता प्राथमिक रसायन उत्पादन सम्बन्धी (साइट्रिक, टार्टरिक, एसेटिक, एसिड जस्ता बाहेक) ।
४. छाला प्रशोधन गर्ने ।
५. इलेक्ट्रो प्लेटिङ तथा ग्याल्भनाइजिङ सम्बन्धी ।
६. कुकिङ, नेचुरल ग्याँस रिफिलिङ, फिलिङ, उत्पादन-वितरण गर्ने ।
७. ढुंगा क्रसिङ सम्बन्धी ।
८. रंग रोगन सम्बन्धी ।
९. दुग्ध प्रशोधन सम्बन्धी ।
१०. ब्लेण्डिङ, रिप्रोसेसिङ वा रिक्लामेशन प्रक्रियाबाट लुब्रिकेन्टस् उत्पादन गर्ने ।
११. फोम उत्पादन सम्बन्धी ।
१२. ड्राइ वा वेट सेल (ब्याट्री) उत्पादन गर्ने ।
१३. खाँडसारी वा चिनी उत्पादन गर्ने ।
१४. परम्परागत घरेलु उद्योग बाहेकका धागो कपडा रङ्गाई, छपाई वा धुलाई (गलैँचासमेत) सम्बन्धी ।
१५. परम्परागत घरेलु उद्योग बाहेकका पल्प वा कागज सम्बन्धी ।
१६. इटा, टायल आदि सम्बन्धी ।

१७. चुन ढुंगा वा क्लिङ्करमा आधारित सिमेन्ट सम्बन्धी ।
१८. चुन उत्पादन सम्बन्धी ।
१९. औषधि सम्बन्धी ।
२०. केमिकल फर्टिलाइजर (ब्लेण्डिङ्ग) तथा कीटनाशक पदार्थ (ब्लेण्डिङ्ग) उत्पादन गर्ने ।
२१. प्लाष्टिक (खेर गएको प्लाष्टिकको कच्चा पदार्थमा आधारित) सम्बन्धी ।
२२. सलाई सम्बन्धी ।
२३. अटो वर्कशप (२ पाङ्गे बाहेक) सम्बन्धी ।
२४. कोइलाबाट कोक, ब्रिकेट आदि उत्पादन तथा प्रशोधन सम्बन्धी) ।
२५. प्लाष्टिक प्रोसेसिङ्ग (खेर गएको पदार्थ प्रोसेस गर्ने बाहेक) सम्बन्धी ।
२६. टायर ट्युब्स र रबर प्रशोधन तथा उत्पादन गर्ने ।
२७. साबुन (डिटरजेन्ट, क्लिनिङ्ग स्याम्पुसमेत) सम्बन्धी ।
२८. फोटो प्रोसेसिङ्ग सम्बन्धी ।
२९. फाउण्डी सम्बन्धी ।
३०. चुरोट, बिडी, सूती, पान मसला उत्पादन गर्ने ।
३१. पशु बधशाला सम्बन्धी ।
३२. ग्लास (काँच) सम्बन्धी ।
३३. खाद्य प्रशोधन सम्बन्धी ।
३४. धातुगत (रिमेल्डिङ्ग, रिरोलिङ्ग तथा फेब्रिकेशन समेत) सम्बन्धी ।
३५. विटुमिन तथा विटुमिन इमल्सन सम्बन्धी ।
३६. कोल्ड स्टोरेज सम्बन्धी ।
३७. धागो कताई सम्बन्धी ।
३८. वनस्पति घ्यू, तेल सम्बन्धी ।

३९. जडिबुटी प्रशोधन सम्बन्धी ।
४०. हाड, सिंग र खुरबाट विभिन्न वस्तु उत्पादन सम्बन्धी ।
४१. रोजिन टर्पेन्टाइन, भेनिएर तथा कत्था सम्बन्धी ।
४२. माछामासु प्रशोधन सम्बन्धी ।
४३. प्याकेजिङ पदार्थ उत्पादन सम्बन्धी ।
४४. पशुपंक्षीको दाना सम्बन्धी ।
४५. मेशिन शप सम्बन्धी ।
४६. वेलिडिङप्रक्रिया बाहेकको केमिकल फर्टिलाइजर, कीटनाशक पदार्थ उत्पादन सम्बन्धी ।
४७. रु. ५ करोड भन्दा बढी स्थिर पूँजी लगानी हुने खानीमा आधारित उद्योग सम्बन्धी ।
४८. पेट्रो रसायनिक उत्पादन तथा प्रशोधन (डिजेल, मट्टितेल, लुब्रिकेन्टस् प्लाष्टिक, सिन्थेटिक रबरआदि उत्पादन गर्ने) ।
४९. फेरस तथा नन् फेरस (रिरोलिङ्ग, रिमल्टिङ्ग र फेब्रिकेशन बाहेक) प्रारम्भिक स्मेल्टिङ्ग गरी धातुउत्पादन ।
५०. एस्वेस्टस उत्पादन गर्ने ।
५१. रेडियो विकिरण निष्काशन हुने (न्यूक्लियर र एटोमिक प्रशोधन) सम्बन्धी ।
५२. औषधिको लागि प्रारम्भिक कम्पाउण्ड (द्यगपि म्चगनक) उत्पादन गर्ने ।
५३. अति घातक (Extremely hazardous) पदार्थ जस्तै: आइसोसाइनाइट, मर्करी कम्पाउण्ड आदि सम्बन्धी ।
५४. गोलीगट्टा, बारुद लगायतका विष्फोटक पदार्थ उत्पादन गर्ने ।
५५. हाडको रासायनिक प्रशोधन सम्बन्धी ।

अनुसूची - ८

(नियम १९क. को उपनियम (२) सँग सम्बन्धित) मापदण्ड

गाउँगाउँपालिका क्षेत्रभित्र ईटा उद्योगबाट निस्कने धुवाँ तथा चिमनीको उचाईका सम्बन्धमा देहाय बमोजिमको मापदण्ड लागू गरिएको छ :

**(Standard on Emission and Stack Height for
Brick Industry)**

S. N.	Types of Kiln	Suspended Particular Matter (Maximum Limit) (mg/Nm ³)	Height of Stack (Minimum limit) (meter)
1	Bull's Trench Kiln, Forced Draft (Fixed Chimney)	350	17
2	Bull's Trench Kiln, Natural Draft (Fixed Chimney)	500	30
3	Hoffmann Kiln, Forced Draft	350	17
4	Hoffman Kiln, Natural Draft	500	30
5	Vertical Shaft Brick Kiln (VSBK)	250	15
6	Hybrid Hoffmann Kiln (HHK)	200	7
7	Tunnel Kiln	100	10

NOTES:

1. Emission sample shall represent both charging and non-charging conditions.
2. Particulate matter (PM) results to be normalized at 4% CO₂ as below

$$PM \text{ (normalized)} = (PM(\text{Measured}) * 4\%) \text{ measured CO}_2$$

3. Sampling port shall be located at the height more than 2 times a chimney diameter (inner diameter of chimney at the base) from upper surface of duct. For the rectangular cross section the equivalent diameter (De) will be calculated from the following equation to determine upstream distance.

$$De = 2LW / (L+W)$$

Where L=length and W= width

4. Above standard shall be applicable for all kind of fuel.

अन्य मापदण्डहरू :

- १) घनावस्ती १००० (एक हजार) वा सो भन्दा बढी जनसंख्या वा २०० (दुई सय) वा सो भन्दा बढी घरधुरी एक ठाउँमा केन्द्रित भै बसोबास गरिरहेको क्षेत्रबाट कम्तीमा १ किलोमिटर टाढा उद्योग रहनुपर्ने;
- २) अस्पताल, स्वास्थ्यचौकी, विद्यालय, मन्दिर पानीको मुहान प्राकृतिक स्रोत आदिको क्षेत्र ईटा भट्टा रहेको स्थानबाट कम्तीमा १ किलोमिटर टाढा हुनुपर्नेछ ।
- ३) ईट्टा भट्टाको कारण प्रकरण नं १ मा उल्लेखित संवेदनशील क्षेत्रमा वातावरणीय असर नपरेको हुनुपर्नेवा त्यसबाट हुन सक्ने वातावरणीय जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धि पर्याप्त व्यवस्था गरेको हुनु पर्ने ।

- ४) ईटा भट्टाबाट निस्कने धुलो धुवाँको असरलाई निस्कृय पार्ने व्यवस्था गरेको हुनु पर्ने ।
- ५) भट्टाको केन्द्र विन्दुबाट कम्तिमा २०० दुईसय फिटको रेडियसको जग्गा उद्योगले प्रयोग गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ । यसको लागि सम्बन्धित नापी कार्यालयबाट प्रमाणित भैआएको नक्सामा ४०० (चार सय) फिट लम्बाई र ४०० (चार सय) फिट चौडाईको एउटै चक्काको जग्गा उपलब्ध हुनुपर्नेछ । जग्गा भाडामा लिई उद्योग चलाउँदा जग्गा बहाल सम्भौता भएको हुनुपर्नेछ ।
- ६) ईटा भट्टा वन क्षेत्रबाट कम्तिमा १ कि. मि. टाढा रहनु पर्नेछ । वन सम्बन्धी कुराका हकमा वन तथा भू संरक्षण मन्त्रालय, वन विभाग र सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालयले निर्धारित गरेको सीमा उल्लंघन गर्न पाइने छैन ।
- ७) सार्वजनिक स्थल, पाटी, पौवा, बाटो, इनार आदिलाई हानी नोक्सानी नपुग्ने गरी उद्योग सञ्चालन गर्नुपर्नेछ
- ८) उद्योग सञ्चालन गर्दा उद्योगमा भैरहेको काम कारवाहीलाई मूल सडकबाट नदेखिने गरी सञ्चालन गर्नु पर्नेछ ।
- ९) चिम्ली बाल्दा निस्कने धुलो धुवाँले स्थानीय वातावरणमा प्रतिकूल असर पर्ने भएकोले त्यस प्रभावलाई बाहिर निस्कन नदिनको लागि अनिवार्य रुपमा पानी छर्किने प्रविधि जडान गर्नुपर्नेछ ।
- १०) परम्परागत चिम्लीको प्रयोगको सट्टामा नयाँ प्रणालीबाट वातावरणीय प्रदूषण कम हुने प्रविधि जडान गरी ईटा पोल्ने कार्य गर्नुपर्नेछ ।
- ११) उद्योग सञ्चालन गर्नु अघि माटो कटान योजना पेश गर्नु पर्नेछ ।

उद्योग सञ्चालन गर्दा भू उपयोगमा प्रतिकूल असर नपर्ने कुराको विश्वासिलो आधार हुनु पर्ने ।

- १२) ईटा बनाउन माटो खन्दा त्यहाँ वरिपरीको पानीको कुलो नबिग्रन वा नभत्किने तरिकाले माटो उत्खनन् गर्नु पर्नेछ ।
- १३) ईटा भट्टाबाट निस्कने ठोस फोहोर मैलाहरूलाई उद्योगी आफैँले ईफेक्टिभ रुपमा नष्ट गर्नुपर्नेछ ।
- १४) टुटेफुटेका ईटाहरू, अन्य ठोस फोहोरमैला आदिलाई उपयोगी ढंगले वेष्ट गर्नुपर्नेछ ।
- १५) मानव प्रयोगबाट भएको फोहोरमैलालाई सेफ्टी ट्यांकी अनिवार्य रुपमा बनाएको हुनुपर्नेछ ।
- १६) ईटाको भण्डारण गर्न पर्याप्त स्थानको व्यवस्था गरेको हुनु पर्ने ।

अनुसूची - ९

(नियम १९घ. को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित शर्तहरू)

१. ईटाको उत्पादन तथा भण्डारण गर्दा वातावरणीय प्रदूषण हुन नदिन प्रचलित वातावरण सम्बन्धी कानूनले तोकेको शर्तहरू पालना गर्नुपर्ने ।
२. वातावरण सम्बन्धी प्रचलित ऐन, नियम तथा गाउँपालिकाको वातावरण संरक्षण ऐन, नियमावली, समय समयमा गाउँपालिकाबाट जारी गरिएका मापदण्ड र शर्तहरूको पूर्ण रुपमा पालना गर्नुपर्नेछ ।
३. ईटाको उत्पादन र विक्री वितरण गर्दा हुन सक्ने आकस्मिक जोखिमको व्यवस्थापनको लागि अल्पकालीन र दीर्घकालीन योजना बनाई लागू गर्नु पर्ने ।
४. उद्योगबाट उत्पादन हुने ईटा पोल्न अनाधिकृत रुपमा दाउराको प्रयोग गर्न पाइने छैन ।
५. ईटा पोल्न गुणस्तरीय इन्धनको प्रयोग गर्नुपर्नेछ ।
६. स्थानीय श्रम शीप र साधनमा आधारित उद्योग सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।
७. प्रस्तावित उद्योग स्थापना र सञ्चालन गर्दा ध्वनि प्रदूषण गर्न पाइने छैन ।
८. कामदार कर्मचारीबाट फ्याँकिने दिसा पिसाव तथा खानपान आदिबाट प्रतिकूल असर हुनबाट जोगाउने जिम्मेवारी उद्योगीको हुनेछ ।
९. स्थानीय कच्चा पदार्थको अधिकतम प्रयोग भएको हुनु पर्ने ।

१०. उद्योगबाट निस्कने माटोमा मिसिएको ढुङ्गा वा ग्राभेल तथा प्रयोग गर्न नमिल्ने माटो लाई आसपासको खाल्डो जमिन पुर्ने, बाटो बनाउने जस्ता कार्यमा प्रयोग गर्नुपर्नेछ ।
११. कामदारले प्रयोग गर्ने शौचालयका लागि सेप्टी ट्यांकी बनाउने र अन्य किसिमले हुने खेर गइरहेका पदार्थ फ्याँक्नको लागि उद्योगकै खाली जग्गामा खाडल खनी पुर्ने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।
१२. उद्योगबाट ईँटा उत्पादन गर्न कच्चा पदार्थ तथा सहायक कच्चा पदार्थ ढुवानी गर्न तथा तयारी ईँटा ढुवानी गर्दा कच्ची सडक बिग्रने भत्किने सम्भावना भएकोले आवश्यकता अनुसार बिग्रे भत्केको बाटो मर्मत गर्ने जिम्मेवारी उद्योगको हुनेछ ।
१३. उद्योगको कार्यालय तथा आवास क्षेत्रको आसपासमा रुख विरुवा तथा फुलहरू लगाई वातावरणलाई स्वच्छ राख्नुपर्नेछ ।
१४. हावाले खुल्ला रुपमा रहेको धुलो उडाउन सक्ने भएकोले त्यस्तो धुलो उड्ने सम्भावना रहेको समयमा बाल्टीबाट वा पाइपबाट आवश्यकता अनुसार पानी छर्कने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।
१५. वातावरणमा पर्ने प्रतिकूल असर न्यूनीकरण गर्न Mitigation Measures मा उल्लेखित उपायहरू पालना गर्नु पर्नेछ ।
१६. स्थानीय व्यक्तिहरूलाई रोजगारी उपलब्ध गराउने विषयलाई प्राथमिकतामा राख्नुपर्नेछ ।
१७. वातावरणमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी उद्योग सञ्चालन गर्नु पर्नेछ ।
१८. सार्वजनिक स्थल, पाटी, पौवा, बाटो, इनार आदिलाई हानी नोक्सानी नपुर्याई उद्योग सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।

१९. स्थानीय बासिन्दालाई बाधा नपुर्याइ उद्योग सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।
बाधा परी विरोध हुन आएमा नियमानुसार सम्बन्धित निकायको
स्वीकृति लिई उद्योग अन्यत्र ठाउँसारी गर्नु पर्नेछ वा बन्द गर्नु
पर्नेछ ।

प्रमाणीकरण मिति: २०७७/११/१४

आज्ञाले,
खम्बराज राई
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत